

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE PAZARLAMA ANA BİLİM DALI

**ETİYOPYA'DAKİ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMININ BELİRLİYİCİLERİ:
BİR ZAMAN SERİSİ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULAZİZ ABDULKADİR JAMA

GAZİANTEP

HAZİRAN 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE PAZARLAMA
ANABİLİM DALI

**ETİYOPYA'DAKİ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMININ BELİRLİYİCİLERİ:
BİR ZAMAN SERİSİ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULAZİZ ABDULKADİR JAMA

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Mustafa METE

GAZİANTEP
HAZİRAN 2019

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI TİCARET VE PAZARLAMA ANABİLİM DALI

ETİYOPYA'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMININ BELİRLEYİCİLERİ-ZAMAN
SERİSİ ANALİZİ
(DETERMINENTS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN ETHİOPİA- A TIME SERIES
ANALYSIS)

Abdulaziz Abdulkadir JAMA

Tez Savunma Tarihi:24 Haziran 2019

Doç.Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKSOY
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca /tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Mustafa METE
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımca / tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Unvanı, Adı ve Soyadı)

İmzası

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Vahit EREN (Jüri Başkanı)

Doç.Dr. Mustafa METE (Jüri Üyesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aylin KOÇ KONU (Jüri Üyesi)

İTHAF

Bu tezi büyük bir gururla sevgili aileme (anneme, babama, erkek ve kız kardeşlerime) ithaf ediyorum. Sonsuz sevgileri, fedakarlıkları, duaları, destekleri ve tavsiyeleri için hepsine teşekkürlerimi sunuyorum. Bu tez ayrıca sevgili danışmanıma (Doc.Dr. Mustafa METE) ithaf ediyorum. Uzmanlığı, fikirleri, geri beslemeleri, ayırdığı zaman ve verdiği cesaret için kendisine teşekkürlerimi sunuyorum.

TEŐEKKÖR

Bu yüksek lisans tezi benim için hayatı değiştiren türden gerçek bir deneyimdi. Tezi birçok insandan aldığım o destek ve rehberlik olmasaydı bitiremezdim.

İlk olarak bana verdiği destek ve cesaret için danışmanım Doc.Dr. Mustafa Mete'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Onun rehberliği ve kesintisiz geri beslemesi olmasaydı bu yüksek lisans tezimi tamamlayamazdım.

Yüksek lisans tezim için Yurtdışı Türkleri ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'ndan aldığım fona teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca düşlerimin peşinden koşmam konusunda beni yüreklendiren ve bana her daim inanan annem Halima Aden Abdirahman ile babam Abdikadir Jama Seeraar'ye kalbimin derinliklerinden teşekkür ediyorum. O zor dönem boyunca ellerinden geldiğince bana destek sunan ve yardım eden erkek kardeşlerime ve kız kardeşlerime teşekkür ediyorum.

ÖZET

ETİYOPYA'DAKİ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMININ BELİRLİYİCİLERİ: BİR ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Abdulaziz Abdulkadir Jama

Yüksek Lisans Tez, Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Bölümü

Danışman: Doç.Dr. Mustafa METE

Haziran 2019

57 sayfa

Bu araştırmanın amacı, 1988-2018 arası dönemde Etiyopya'da Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) ile ilgili uzun vadeli (UV) ve kısa vadeli (KV) belirleyici etkenleri incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, doğrudan yabancı yatırıma ait belirleyici etkenlere dair teorik açıklamaları eleştirmekte ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında doğrudan yabancı yatırımların belirleyici etkenlerine odaklanan ilgili ampirik literatürü gözden geçirilmektedir. Etiyopya'da 1992 sonrası dönemde ticareti serbestleştirecek bazı tedbirler alınmış, Etiyopya'nın piyasa güdümlü ekonomiye geçişi, DYY'nin gelişmesini sağlamıştır. Bu çalışmanın yapılması noktasında Reel GSYH, enflasyon ticaret serbestliği, hükümet harcamaları, altyapı geliştirme ve beşeri sermaye değişkeni olarak dâhil edilmiştir. Bu çalışmada, ARDL (Autoregressive Distributed Lag) Modeli kullanılmıştır ve model üzerinden ekonometrik analiz tekniği benimsenmiştir. Hem uzun hem de kısa vadeli tahminlerde altyapı geliştirme ve beşeri sermaye, Etiyopya'da DYY üzerinde pozitif bir etkiye yol açmış ve istatistiksel açıdan anlamlı bir değere sahiptir. Enflasyon oranı ise, Etiyopya'da DYY üzerinde negatif bir etkide bulunmuş ve istatistiksel açıdan anlamlı bir değere sahip olmuştur. Uzun vadeli tahminlerde Reel GSYH ve DYY arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Politik önerisinde de dile getirildiği biçimiyle hükümetin altyapıyı ve beşeri sermayeyi geliştirmesi, böylelikle yabancı yatırımcıları ülkeye çekmesi gerekmektedir. Enflasyonun yol açtığı etkiye dair sorunları çözmek için hükümet ülkenin makroekonomik düzeyde istikrara kavuşabilmesi için bazı tedbirler almak zorundadır. Ayrıca yabancı yatırımcıların yatırımları ile ilgili olarak kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortamın oluşturulabilmesi için ülkenin politik istikrarına öncelik verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Belirleyici, Etiyopya, DYY, Reel GSYH, ARDL modeli

ABSTRACT**DETERMINENTS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN ETHIOPIA: A
TIME SERIES ANALYSIS**

Abdulaziz Abdulkadir Jama

M.A. Thesis, Department of International Trade and Marketing

Supervisor: Assoc. Prof.Dr. Mustafa METE

June 2019

57 pages

This study attempts to examine the short run (SR) and Long run (LR) determinant of Foreign Direct Investment (FDI) in Ethiopia in the period between 1988 and 2018. To this end, the study reviewed the theoretical explanations of the determinants of foreign direct investment, and the study reviewed the relevant empirical literature focusing on the determinants of foreign direct investments in the context of developing countries. In Ethiopia from the year of 1992 onwards there has been some measure of liberalization of trade and Ethiopia's transition to market oriented economy has started to improve the FDI. To conduct this study Real GDP, Inflation, trade openness, government expenditure, infrastructure development and Human Capital are the variables included in this research. The study adopted an econometric analysis technique by using Autoregressive Distributed Lag Model (ARDLM). Both in long- run and shot run estimates, infrastructure development and Human Capital has positive impact and statistically significant to FDI in Ethiopia. Inflation rate has also negative sign and statistically significant to FDI in Ethiopia. In long run Real GDP growth rate is found to be statistically significant but negative coefficient to FDI. As the stated in the policy recommendation the government has to improve infrastructure and human capital to attract foreign investors to the country. To solve the effect of inflation the government has to take some measures to stabilize macroeconomic stability of the country. Political stability of the country should have to be given a priority to get an environment where foreign investors can feel comfortable for their investment.

Key words: Determinant, Ethiopia, FDI, Real GDP, ARDL model

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
İTHAF.....	
TEŞEKKÜR.....	
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 GİRİŞ.....	1
1.2 ARAŞTIRMA PROBLEMİ.....	3
1.3 ÇALIŞMANIN AMACI.....	4
1.3.1 Genel Amaç.....	4
1.3.2 Özel Amaçları.....	4
1.4 ARAŞTIRMA SORULARI.....	4
1.5 ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	4
1.6 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	5
1.7 ARAŞTIRMANIN SINIRLARI.....	5
2. LİTERATÜR TARAMASI.....	6
2.1 GİRİŞ.....	6
2.2 TEORİK ELEŞTİRİ.....	7
2.2.1 DYY'ye Dair Temel Kavramlar ve Tanımlar.....	7
2.2.2 DYY'ın Faydaları ve Maliyetleri.....	8
2.2.2.1 DYY yanlısı görüşler.....	8

	<u>Sayfa No</u>
2.2.2.2 DYY karşıtı görüşler.....	9
2.3 DYY’NİN BELİRLEYİCİ ETKENLERİ.....	10
2.3.1 DYY’ye Dair Mikro Düzeyde Geliştirilmiş Teoriler.....	10
2.3.1.1 İlk Dönem neoklasik ve portföy yatırımı yaklaşımları.....	10
2.3.1.2 Ürün yaşam döngüsü temelli DYY teorisi.....	10
2.3.1.3 DYY temelli içselleştirme teorisi.....	11
2.3.1.4 Eklektik DYY teorisi.....	12
2.3.2 DYY’nin makro düzeydeki belirleyici etkenleri.....	12
2.3.2.1 Reel GSYH ve DYY.....	12
2.3.2.2 Ticaret serbestliği ve DYY.....	14
2.3.2.3 Enflasyon ve DYY.. ..	14
2.3.2.4 Hükümet harcamaları ve DYY.....	14
2.3.2.5 Altyapı Gelişimi ve DYY.....	15
2.3.2.6 Beşeri sermaye ve DYY.....	15
2.4 AMPİRİK ELEŞTİRİ.....	15
2.4.1 Küresel Çalışmalar.....	17
2.4.1.1 Mevcut DYY Eğilimleri.....	19
2.4.2 Afrika Bolgesi Yapılan Çalışmalar.....	21
2.4.3 Etiyopya Ekonomisine Genel Bakış.....	25
2.4.4 Etiyopya Ekonomisinde FDI.....	26
2.4.4.1 1991 Öncesi dönem.....	27
2.4.4.2 1991 Sonrası dönem.....	28
2.4.5 FDI’ın sektörel dağılımı.....	31
3. VERİLER VE RARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ.....	33
3.1 VERİ TOPLAMA.....	33
3.2 VERİ ANALİZİ YÖNTEMİ.....	33
3.3 MODELİN TANIMLAMASI.....	33
3.4 TAHMİN PROSEDÜRÜ.....	35
3.5 AUTOREGRESSIVE DISTRIBUTED LAG MODEL (ARDL).....	35
3.6 DEĞİŞKENLERİN TANIMI.....	35
3.6.1 Bağımlı değişken.....	35
3.6.2 Bağımsız değişkenler.....	35
3.6.2.1 Pazar payı.....	36
3.6.2.2 Ticaret serbestlik.....	36
3.6.2.3 Enflasyon oranı.....	36
3.6.2.4 Hükümet harcamaları.....	36
3.6.2.5 Altyapı harcamaları.....	36
3.6.2.6 Beşeri sermaye.....	36
4. VERİ ANALİZİ VE TARTIŞILMASI.....	37
4.1 GİRİŞ.....	37
4.2 DEĞİŞKENLER İÇİN TANIMLAYICI İSTATİSTİK.....	38
4.3 BİRİM KÖK TESTİ.....	38
4.4 MODELİN GEÇERLİLİĞİ.....	40
4.5 HATA TESTLERİ SONUÇLARI.....	42

	<u>Sayfa No</u>
4.6 EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ.....	43
4.7 UZUN VADELİ ARDL MODELİ HESAPLAMASI.....	43
4.7.1 Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli.....	44
4.8 KISA VADELİ HATA DÜZELTME MODELİ.....	47
5. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİSİ.....	49
5.1 SONUÇ.....	49
5.2 POLİTİKA ÖNERİSİ.....	50
KAYNAKÇA.....	52
EKLER.....	56
EK A.....	56
EK B.....	56
EK C.....	57
EK D.....	57

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. 2012-2017 arası dönemde içe dönük DYY getiri oranı (Yüzde).....	20
Tablo 2.2. 2016-2017 döneminde bölgelere göre DYY	21
Tablo 2.3. 1970-2006 arası dönemde gelişmekte olan ülkelere DYY akışları.....	23
Tablo 2.4. Etiyopya Doğrudan Yabancı Yatırım (milyon dolar ve yüzde olarak).....	30
Tablo 2.5. 1992-2012 arası dönemde sektörlere göre lisanslı DYY projelerinin özeti.....	31
Tablo 4.1. çalışmadaki bağımlı ve bağımsız değişkenleri özetlemektedir.....	37
Tablo 4.2. Çalışmadaki Değişkenler İçin Tanımlayıcı İstatistik.....	38
Tablo 4.3. Augmented Dickey Fuller Testi Sonuçları.....	39
Tablo 4.4. Philips Perron test istatistiği.....	40
Tablo 4.5. Hata Testleri Sonuçları.....	42
Tablo 4.6. Eşbütünleşme için Sınır Testi.....	43
Tablo 4.7. Akaike Enformasyon Kriteri Üzerinden Hesaplanan Uzun Vadeli Hesaplama Katsayıları.....	44
Tablo 4.8. Hesaplanan Kısa Erimli Katsayılar: HDM Yaklaşımını Kullanarak Yapılan Hesaplama.....	47

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. 1988-2018 Arası Dönemde RGSYH'deki Büyüme ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar (% büyüme oranları).....	13
Şekil 2.2. 2005-2017 arası dönemde küresel ekonomiye ve ekonomi gruplarına göre DYY akışları (milyar dolar ve yüzde).....	19
Şekil 2.3. 2017 itibarıyla Afrika'da ilk beş ev sahibi ekonomide DYY akışları (değer ve değişim).....	24
Şekil 2.4. Üç Ekonomi Sektörünün GSYH'ye Oranı.....	26
Şekil 2.5. Etiyopya'ya FDI Akışları (1988-2018).....	29
Şekil 2.6. 1992-2012 Arası Dönemde FDI'ın Sektörel Dağılımı.....	32
Şekil 4.1. Plot of Cumulative Sum of Recursive Residuals.....	41
Şekil 4.2. Plot of Cumulative Sum of Recursive Square Residuals.....	41

KISALTMALAR

ADF	Augmented Dickey Fuller
AH	Altyapı Harcamaları
ARDLM	Autoregressive Distributed Lag Model
DW	Durbon Wast
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
ENF	Enflasyon
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
BS	Beşeri sermaye
HDM	Hata düzeltme modeli
HÜH	Hükümet Harcamaları
IMF	International Monetary Fund
KV	Kısa Vadeli
PP	Philips Perron
RGDP	Reel GSYH
TS	Ticaret serbestliği
UV	Uzun Vadeli

BİRİNCİ BÖLÜM GENEL GİRİŞ

1.1 GİRİŞ

Dünyada ülkeler farklı ekonomik performanslara sahiptirler. Gelişmiş ülkeler (GÜ) yatırım konusunda yüksek kapasiteye sahipken, daha az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesi için sermaye eksikliğine bağlı düşük yatırım düzeyleri en önemli engel olarak gündeme gelmektedir. Sürdürülebilir bir büyüme için iç ve dış yatırım, temel bir bileşendir. Üretken yatırım, çıktılarda artışa yol açar. Bilhassa yurtiçi kaynakların bir ülkenin uzun vadede büyümesini sağlamaya yetmediği koşullarda dış yatırım vazgeçilmez bir yere ve role sahip olur. Son yirmi-otuz yıl içerisinde doğrudan yabancı yatırımdaki hızlı büyüme ile ilgili yığınla ampirik çalışma kaleme alınmış; bu çalışmalar, DYY'nin etkilerini artıran büyüme sürecini ve belirleyici etkenleri incelemişlerdir (Mesele, 2016).

Sürdürülebilir ekonomik büyüme, ulusal tasarruf düzeyinin büyüklüğü yatırım oranını önemli ölçüde etkiler. Gelişmiş dünyaya kıyasla Afrika'daki ulusların ulusal tasarruflarının düzeyi çok düşüktür. Bugünlerde tasarruflarla ihtiyaç duyulan yatırım düzeyleri arasındaki uçurumu kapatmak için ülkeler Doğrudan Yabancı Yatırımı önemli bir alternatif sermaye kaynağı olarak görmektedirler. Son yirmi yıl içerisinde en çarpıcı gelişmelerden biri de tüm dünya ekonomisi bağlamında DYY'de yaşanan muazzam büyümedir. Dünya genelinde 1990 yılında küresel DYY'deki bu olağandışı büyüme DYY'yi önemli kılmış; hem gelişmiş hem de gelişmekte olan uluslarda gündeme gelen kalkınma stratejilerinin temel bileşeni hâline getirmiştir (Woldemeskel, 2008)

Hiç şüphe yok ki DYY yatırım, tüm ekonomilerde kalkınmanın asli motorlarından biridir. Ancak yatırımın etkili olabilmesi, büyüme sürecinde gündeme gelen kimi unsurlara, bilhassa teknolojik ilerlemeye, beceri edinimine ve inovasyon kapasitesinin artırılmasına bağlıdır. Bu unsurlar; yatırımı hükümetlerin sağlam bir kalkınma stratejisi oluşturma noktasında dikkate aldıkları doğal bir çıkış noktası

hâline getirmektedir. Ne var ki yatırım ile bu türden büyüme sürecine ait belirleyici etkenlerin otomatik bir süreç olduğunu söylemek mümkün değildir. Yatırımlar kendi lehine olacak makroekonomik politika ortamına ve ekonomideki kilit sektörlerle yatırımların yönlendirilmesini, çekilmesini amaçlayan özel politikalara ve kurumlara ihtiyaç duyar. Bu noktada becei oluşumları, teknoloji değişimi, rekabet etme becerisi ve ekonomik büyümeye yatırımların sunacağı katkılar artırılmalıdır (Gebre , 2010).

DYY akışlarını inceleyen çalışmaların çoğu çokuluslu firmalarla alakalı özel faktörler bilhassa yerel firmalarla çokuluslu firmalar arasındaki rekabetle alakalı faktörler üzerinde durmaktadır. DYY akışlarına ait belirleyici etkenlere dair teorik çalışmaların ilk örneklerine Adam Smith, Stuart Mill ve Torrens'te rastlamak mümkünse de DYY'ye ait belirleyici etkenler denilen meseleyi ilk ele alan Ohlin'dir (Owusu & Antwi, 2013).

Diğer yandan doğrudan yabancı yatırım bugün dünya ekonomisinde rastladığımız en önemli faktörlerden biridir. Son yirmi otuz yıl içerisinde DYY'de yaşanan hızlı büyüme, doğrudan yabancı yatırıma ait belirleyici etkenleri inceleyen çok sayıda ampirik çalışmanın yapılmasını sağlamıştır. DYY, sermaye paketleri kadar teknik, yönetsel ve örgütsel teknik bilgi de kapsadığı için, çok çeşitli etkilere yol açabilmektedir. DYY gelişmekte olan ülkelerde temin edilmesi mümkün olmayan kaynaklara erişim imkânı sunduğu için bu ülkeler için önemli bir husustur (Ikiara, 2003).

1992 sonrası dönemde serbestleştirme yönünde alınan tedbirler ve muhtelif yatırım teşvikleri ülkelerdeki yatırım akışlarını hızlandırmıştır. Nüfus açısından 108 milyonluk nüfusuyla Afrika'nın ikinci büyük ülkesi olan Etiyopya kaynak donatımı ve coğrafi konumu itibarıyla büyük bir potansiyele sahiptir. Bu sebeple dış yatırımlar açısından cazip bir yer olarak görülmelidir. Ancak bu noktada Etiyopya'ya yönelik doğrudan yabancı yatırımların miktarının oldukça düşük olduğunu belirtmek gerekmektedir (Woldemeskel, 2008).

Bu sebeple yüksek nüfusu ile Etiyopya ülkedeki tasarruf açığını kapatmak için yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi konusunda oldukça heveslidir. Ülkeye yönelik dış yatırım akışındaki düşük kapasitenin sebeplerini analiz eden bu araştırma, doğrudan yabancı yatırımın temel belirleyici etkenlerini incelemeye çalışmıştır.

Araştırma beş bölüm olarak organize edilmiştir. Birinci Bölüm araştırmanın arka planını, araştırmanın sorunun açıklanmasını, araştırmanın amacını, araştırmanın

önemini, araştırmanın sınırlarını, araştırmanın kapsamını ve araştırmanın organizasyonunu içeren bir giriş bölümünden oluşmaktadır. Teorik literatürün gözden geçirilmesi işlemi İkinci Bölüm'de gerçekleştirilmiştir. Üçüncü Bölüm veri türü ve veri kaynağına dair kısa bir tanımdan, veri sunma ve veri analizi yöntemlerinden, model tanımlanmasından ve tahmin tekniğinden, son olarak değişkenlerin tarifinden oluşan bir araştırma yöntemini içermektedir. Dördüncü Bölüm çalışmanın sonuçlarını ve bulgusunu ortaya koymaktadır. Son olarak Beşinci Bölüm ise sonucunu ve önerilerini takdim etmektedir.

1.2 ARAŞTIRMA PROBLEMİ

DYY, sermaye paketleri kadar teknik, yönetsel ve örgütsel teknik bilgi de kapsadığı için, çok çeşitli etkilere yol açabilmektedir. DYY geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmasında giderek daha fazla yer bulmakta, daha da önemli bir role sahip olmaktadır. Bunun nedeni sadece onun kesintisiz sermaye akışı sağlaması değil ayrıca istihdam alanı yaratma ve teknoloji transferi konusunda ciddi katkılar sunuyor olmasıdır. Ayrıca DYY geliştirmekte olan ülkelere tasarruflarını artırma ve ekonomik büyüme noktasında makul bir yol sunmaktadır. Ancak DYY akışlarının geliştirmekte olan ülkelere göre farklılık arz ettiğini görmek gerekmektedir (Workneh, 2015).

DYY'nin iç yatırımı ikame etmemesi aksine onu tamamlamasıdır. Dolayısıyla yabancı yatırımları ülkeye çekmeye dönük çabalar yüksek yurtiçi birikim aracılığıyla iç yatırımı beslemeyi amaçlayan yatırımları gölgede bırakmamalıdır. Esasında iç yatırımın desteklediği yurtiçi müteşebbis sektörünün canlanması ve büyümesi amaçlanmalıdır. Bugün uzun vadede bu türden süreçlerin doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmeye dönük en iyi strateji olduğunu ortaya koyan yığınla delil mevcuttur; zira, dış yatırımdaki ana eğilim, onun sürdürülebilir ekonomik büyüme oranına, pazar gelişimine ve iç yatırımın dinamik ve teknolojik açıdan gelişmiş teşebbüslere yol açacak kadar büyük olduğu ortamlara sahip ülkelere akma yönündedir (Gebre, 2010).

Bu araştırmaya asıl motive eden husus, doğrudan yabancı yatırımın ülkelere kalkınmanın asli motorlarından biri oluşuyla ilgili tespittir. DYY sayesinde işsizlik sorunu çözüme kavuşturulabilmekte, hükümet vergi kazancı temin edebilmektedir. Bu faydalarının yanısıra doğrudan yabancı yatırım aynı zamanda ithalatın dengelenmesi suretiyle ödemeler dengesini sağlama noktasında devreye giren

faktörlerden birisidir. Etiyopya’da iç yatırım ve tasarruf arasındaki açık, gelir düzeyi ve ülke içi tasarruftaki düşüklüğe bağlı olarak epey büyüktür. Bu açığı kapatmak için ülkedeki doğrudan yabancı yatırımı belirleyen etkenlerle ilgili daha fazla araştırma yapılmalıdır.

Zaman içerisinde belirli bir ülkeye yönelik DYY akışını etkileyen faktörleri inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Bilhassa Etiyopya’da bazı araştırmalar bu alanı ele almışsa da araştırmacılar hâlen daha bu konuda ciddi bir boşluk olduğuna inanmaktadır.

1.3 ARAŞTIRMANIN AMACI

1.3.1 Genel Amaç

Bu çalışmanın amacı, Etiyopya’da doğrudan yabancı yatırıma ait temel belirleyici etkenleri analiz etmektir.

1.3.2 Özel Amaçları

- 1988-2018 arası dönemde Etiyopya’da doğrudan yabancı yatırıma ait ulusal açıdan önemli belirleyici etkenler üzerine fikir yürütmek.
- Değişkenler arasındaki uzun ve kısa vadeli ilişkileri incelemek.
- Doğrudan yabancı yatırımın geliştirilmesine dönük uygulanabilir çözümler ve öneriler sunmak.

1.4 ARAŞTIRMA SORULARI

- 1988-2018 arası dönemde Etiyopya’da doğrudan yabancı yatırımın temel ulusal belirleyici etkenleri nelerdir?
- Bu değişkenler Etiyopya’daki DYY’yi ne ölçüde etkilemektedir?
- Değişkenler arasında uzun ve kısa vadeli ilişkiler söz konusu mudur?

1.5 ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu araştırmanın kapsamı Etiyopya’da doğrudan yabancı yatırıma ait belirleyici etkenlerle sınırlıdır. Çalışma 1988-2018 arası döneme odaklanacaktır. Bunun dışında çalışma doğrudan yabancı yatırıma ait unsurları ele almakta ama yatırımcıları teşvik edecek faktörler üzerinde durmamaktadır. Bu yapıda bir çalışma

ne yazık ki elde mevcut olan veriler arasındaki tutarsızlıklar sebebiyle kısıtlı bir çalışmadır.

1.6 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Etiyopya'da doğrudan yabancı yatırım önemli bir istihdam kaynağı hâline gelmiştir. Hâlen fazla büyüme ve yoksulluk seviyesinin aşağı çekilmesi gibi sorunları çözmek amacıyla daha fazla sayıda doğrudan yabancı yatırıma ihtiyaç olduğuna inanılmaktadır. Bu da DYY'nin belirleyici etkenlerine dair bir incelemeyi çok önemli bir görev hâline getirmektedir. Bunun dışında bu çalışmanın bir yandan da ülkedeki yatırımların ve tasarrufun artırılmasına dönük politikaların biçimlendirilmesine katkı sunma ihtimali söz konusudur.

Aynı zamanda bu çalışma Etiyopya'da yatırım ortamına dair bilgi arayışı içinde olan organizasyonlar için önemli bir girdi sağlayacaktır. Çalışma bir yönüyle bu çalışma sahasında araştırma yürütmek isteyen öğrencilere önemli bir kılavuz olarak hizmet edecektir. Son olarak çalışmanın burada ele alınmayan alanlarda başka araştırmaların yapılmasını teşvik edeceğine inanılmaktadır.

1.7 ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Çalışma araştırmacının sahip olduğu kapasiteyi aşan muhtelif sınırlamalarla yüzleşmiştir. Konu başlığı oldukça kapsamlı olduğundan, ekonomide DYY akışlarına dair bir resim sunmak ve tüm detayları aktarmak iyice güçleşmektedir. Verilere doğru zamanda ve doğru yerde ulaşmak mümkün değildir. Pazar payı ve beşeri sermaye konusunda elde veri bulunmadığından, reel GSYH, eğitim ve sağlık harcamaları vekil değişken olarak kullanılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM LİTERATÜR TARAMASI

2.1 GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi sağlama noktasında doğrudan yabancı yatırımları (DYY) ülkeye çekme meselesi önemli bir politika unsuru hâline gelmiştir. Genel teorik kabule göre, DYY ev sahibi ülkenin ekonomik gelişimi üzerinde pozitif etkiye sahiptir. DYY çoğunlukla sermaye, teknoloji ayrıca yönetsel ve pazarlamayla alakalı becerilerin bileşimi olarak görülmektedir. Esasında modern teknolojinin yayılma imkânı bulduğu en önemli kanallar DYY'nin yol açtığı dışsal etkiler veya taşmalardır. Bu noktada DYY geliştirmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için önemli bir bileşen olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar teorik ihtilaflar az ise de ampirik çalışmalar DYY'den kaynaklanan pozitif ve önem arz eden yayılma etkileri için sürekli delil ortaya koyamamaktadırlar. Birçok araştırmacı doğrudan yabancı yatırımlardan kaynaklanan pozitif yayılma etkilerinin mevcut olduğunu söylese de bazı isimler de istatistiki açıdan bu etkilerin mevcut olmadığını mevcutsa da önemsiz olduklarını ifade etmektedir (Gebrekidan, 2013).

Mesele'ye (2016) göre doğrudan yabancı yatırım geliştirmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için önemli bir bileşen olarak kabul edilmektedir. Ev sahibi evine misafir davet etmeden önce evini temizlemek zorunda olduğuna göre birçok ülke de DYY için misafirperver olan bir ortam oluşturmaya çalışmaya mecburdur. DYY'nin belirleyici etkenlerine dair bir dizi çalışma yapılmış, bu türden çalışmalar misafirlerin ne istediklerini anlama noktasında önemli bir adım olarak görülmüşlerdir. Giriş bölümünde de ifade edildiği biçimiyle, DYY'nin sermayenin oluşumu noktasında oynadığı hayati rol ve ticaret ile teknolojik ilerleme alanında yol açtığı yayılma etkileri ileride DYY'nin muhtemel belirleyici etkenlerini tanımlama meselesine odaklanacak teorik ve ampirik literatürün geliştirilmesine neden olacaktır. Bu bölüm, DYY ile ilgili teorik ve ampirik literatüre dair bir incelemeyi sunmaktadır.

2.2 TEORİK ELEŞTİRİ

2.2.1 DYY'ye Dair Temel Kavramlar ve Tanımlar

DYY ile ilgili teorik açıklamalar büyük ölçüde ülkeler arasındaki faktör donatımı düzleminde mevcut olan farklılıklar ve karşılaştırmalı üstünlük teorisine dayanan geleneksel uluslararası ticaret teorilerinden kaynaklanırlar. Belirli bir ülkeye çokuluslu şirketleri genelde çeken husus, ülkenin veya bölgenin sahip olduğu kıyaslamalı avantajdır. Örneğin çokuluslu şirketler bir ülkeye yatırım yapabilirler böylelikle bu ülkedeki düşük emek maliyetlerinden veya Pazar büyüklüğünden istifade etmek isteyebilirler. Bu temel biçimi dâhilinde geleneksel uluslararası ticaret teorileri DYY konusunda bir açıklama sunmaktadır. Yine de geleneksel ticaret teorileri çokuluslu şirketlerin DYY'ye alternatif teşkil eden ihracat veya lisans verme yerine yabancı bir ülkede faaliyet yürütmeyi neden tercih ettikleri sorusuna herhangi bir cevap sunmaktadır. DYY'ye dair alternatif açıklamaların geliştirilmesinin sebebi budur (Gebrekidan, 2013).

Doğrudan yabancı yatırım sadece bir sermaye hareketi değildir. Sermayeye ek olarak, kontrol altındaki iştirak çoğunlukla yönetsel becerileri, teknolojiyi ve diğer soyut/somut varlıkları temin eder. Portföy yatırımcılarından farklı olarak doğrudan yabancı yatırımcılar yabancı ülkedeki iştirakin yönetimi üzerinde somut bir kontrole sahiptirler. Esasında ödemeler dengesi üzerinde duran muhasebeciler “DYY’yi yatırım yapan ülkeye ait firmaların sahip olduğu teşebbüslere borç akışı veya mülklerin satın alınması olarak tarif etmektedirler” (Woldemeskel, 2008). IMF’in (1993) ödemeler dengesi ile ilgili el kitabına göre, yabancı bir yatırımcının yaptığı yatırım eğer doğrudan yatırımcı bir firmadaki oy kullanma yetkisinin veya adi hisse senedinin en az % 10’unu elinde bulunduruyorsa DYY olarak kabul edilir.

Farklı DYY türleri mevcuttur. Bunlar sıfırdan yatırımı, sınır ötesi birleşme ve edinimleri ayrıca yeniden yatırılmış kazançları içerir. Sıfırdan yatırım, ev sahibi ülkede verimli varlıklar oluşturabilecek yeni bir firmanın kurulmasını ifade eder. Genelde bu firma, yatırımcının ülkesinden gelen sermaye ile finanse edilir. Yereldeki verimli varlıkların mülkiyetinin yabancı bir yatırımcının eline geçmesi, sınır ötesi birleşme ve edinim olarak anılır. Yeniden yatırılmış kazançlar ise yatırımcının ülkesine geri dönmeyen ama ev sahibi ülkede yatırıma dönüştürülen kârı ifade eder (Woldemeskel, 2008).

DYY aynı zamanda pazar arayışı içinde olan DYY, ihracat güdümlü DYY ve hükümet destekli DYY olarak tasnif edilebilir. Pazar arayışı içinde olan DYY’de belirleyici olan büyüme potansiyeli, ulusal pazarın büyüklüğü, bölgesel ve küresel pazarlara erişim ve ülkeye özel tüketici tercihleri meselesidir. Yabancı bir firma hammaddeler, ara ve nihai ürünler üretilip bu ürünleri yerelin dışındaki pazarda sattığında ise bu DYY ihracat güdümlü DYY olarak anılır. Bir yatırıma gelişmekte olan ülkelerdeki hükümetler doğrudan yabancı yatırımcıları davet edip bunlara ödemeler dengesindeki açıklar, işsizlik ve bölgesel eşitsizlikler türünden sosyo-ekonomik sorunların çözümüne ilişkin genel bir görüş dâhilinde özel sektörler ve endüstrilere yatırım yapması için teşvikler verdiğinde bu türden bir yatırıma hükümet destekli DYY denilir (Delali & Joe, 1997).

Aynı şekilde, yine doğrudan yabancı yatırımcıları harekete geçiren asli unsurlar temelinde, DYY bir yandan da şu üç grup üzerinden tasnif edilebilmektedir: Pazar arayışı içinde olan DYY, kaynak/varlık arayışı içinde olan DYY ve verimlilik arayışı içinde olan DYY. Kaynak/varlık arayışı içinde olan DYY’de asıl cazip olan, düşük maliyetle kalite olan ve olmayan işçilerin çalıştırılabilmesi, ayrıca stratejik doğal kaynaklara ve hammaddelere ulaşılabilmesidir. Verimlilik arayışı içinde olan DYY ise ara ürünler, girdi maliyetler, işgücü kaynağının üretkenliği tarafından belirlenir (UNCTAD, 2007).

2.2.2 DYY’ın Faydaları ve Maliyetleri

Sağlam bir politika formüle etmek için DYY’nin kusurlarını ve faydalarını anlamak gerekmektedir. Son dönemde DYY’den yana olan politikalar baskın olsa da gelişmekte olan ülkelerde DYY’nin rolü konusunda iki karşıt görüş gündeme gelmektedir. Bir yandan DYY’nin yeni teknolojileri ülkeye getirmek ve istihdam konusunda fırsatlar yaratmak suretiyle ev sahibi ülkeye fayda sağladığı iddia edilmekte; buna karşılık, bir yandan da DYY’nin yol açtığı kötü etkilerin sunduğu faydalardan daha fazla olduğu söylenmektedir (Gebre, 2010).

2.2.2.1 DYY yanlısı görüşler

Ekonomik büyüme, tasarruflara tabi olan yatırım oranına dayanır. Gelgelelim gayrisafi yurtiçi tasarruflar az gelişmiş ülkelerde çok düşük düzeydedir. Doğrudan yabancı yatırım tasarruflarla ve ihtiyaç duyulan yatırım arasındaki açığı dolduracak

alternatif bir kaynaktır. Yabancı şirketler sadece finansal sermaye getirmekle kalmazlar ayrıca az gelişmiş ülkelerde eksik olan, yönetim, teşebbüs ve teknoloji ile ilgili teknikleri ve becerileri de getirirler ve bu becerilerin ülkedeki firmalara farklı kanallardan aktarılması mümkündür. Ayrıca hükümetin bütçe düzleminde yüzleştiği açıklar, ulusötesi şirketlerden kâr temelinde toplanan kazanç vergileri ile kapatılabilir.

İhracattan ve net kamusal yabancı yardımdan sağlanan toplam döviz tutarı az gelişmiş ülkelerin ihtiyaç duydukları döviz karşılamaz. DYY bu noktada ödemeler dengesindeki tüm açığı veya açığın belirli bir kısmını azaltmak suretiyle bu açığı kapatabilir. Ayrıca ihraç edilebilecek ürünler imal eden çokuluslu şirketler ihracat yoluyla pozitif düzeyde net bir kazanç meydana getirebilirler. DYY aynı zamanda ev sahibi ülkenin ekonomisini dünya ekonomisiyle bütünleştirmek ve istihdam alanında fırsatlar yaratmak suretiyle önemli bir rol oynayabilir (Woldemeskel, 2008).

2.2.2.2 DYY karşıtı görüşler

Öte yandan yukarıda izah edilen DYY ile ilgili olumlu görüşe şiddetle karşı çıkan bir grup akademisyen var. Bunların akademisyenlerini şu şekilde aktarmak mümkün.

Gebre'nin (Gebre, 2010) alıntılıdığı Todaro'ya (1992) göre ilk karşı argüman çokuluslu şirketlerin biriktirme konusunda zayıf bir eğilime sahip olan düşük gelirli grupların gelirlerini artırdığını söylüyor. Bireyler yeterince birikim yapmazsa tasarruflarla yatırımlar arasındaki uçurum asla kapanmaz. Ayrıca yabancı şirketler ev sahibi ülkede kazandıkları kârı yeniden yatırıma dönüştüremezler, başka ülkelerdeki iştiraklerinden girdi ithal etmek ve ara ürün almak suretiyle ülkedeki girişimlerin ve yurtiçi yatırımların büyümesine mani olurlar. DYY ayrıca yereldeki işletmeler üzerinde çokuluslu şirketlerin kurduğu hâkimiyetin bir sonucu olarak, iç kökenli, yerelden kaynaklanan becerilerin gelişimini engeller.

Şurası kesin ki yabancı firmaların yaptığı ilk yatırım, ev sahibi ülkenin sermaye hesabı ve cari hesabını artırmaktadır. Ancak uzun vadede ara ürünler ve sermaye ürünlerinin ithalatı, faiz, işletme payları ve yönetim ücretleri ev sahibi ülkenin döviz pozisyonu kötü yönde etkileyebilir (OECD, 2002) .

Ulusötesi şirketler, yerelde toplanan vergi ile hedeflenen kazanç arasındaki açığın kapatılmasına katkı sunarlar. Ancak hükümetler çoğunlukla yabancı firmalarla

özel anlaşmalar yaparlar ve onlara vergi muafiyeti, gümrük korumaları ve yatırım indirimleri gibi kolaylıklar sağlar. Bu sebeplere bağlı olarak, toplanacak vergilerin miktarı epey düşük düzeyde kalır. Dahası bu firmalar transfer fiyatlaması teknikleri üzerinden yerelde vergi verme külfetinden kurtulma imkânı bulurlar. Transfer fiyatlaması, yurtdışındaki iştiraklerden alınan ara ürünlere suni düzeyde şişirilmiş fiyatları ödemek suretiyle yereldeki kâr düzeyini düşürmek için kullanılan bir yöntemdir (Thomas & Peter, 2000).

2.3. DYY’NİN BELİRLEYİCİ ETKENLERİ

DYY’nin belirleyici etkenleri ile ilgili teori iki gruba ayrılabilir: DYY’nin mikro düzey belirleyici etkenleri ve makro düzey belirleyici etkenleri. Mikro düzeyle ilgili teoriler, yabancı ülkelerde çokuluslu şirketlerin neden kendi ürünleriyle ilgili lisans verip onları ihraç etmek yerine iştirakler açmayı tercih ettikleri, çokuluslu şirketlerin yatırım yapacakları konumları nasıl seçtikleri ve yatırım yaptıkları yerlere neden yatırım yaptıkları sorularına cevap bulmaya çalışırlar. Makro düzey belirleyici etkenleri ele alan teorilerse ev sahibi ülkelerdeki DYY akışını belirleyen durumlar üzerinde dururlar.

2.3.1 DYY’ye Dair Mikro Düzeyde Geliştirilmiş Teoriler

2.3.1.1 İlk dönem neoklasik ve portföy yatırımı yaklaşımları

İlk dönem neoklasik yaklaşıma göre faiz oranı farklılıkları, bir firmanın çokuluslu bir şirket hâline gelmesini sağlayan ana sebeptir. Bu argümana göre sermaye, sermaye gelirinin düşük olduğu bir ülkeden yüksek olduğu ülkeye doğru hareket eder. Söz konusu yaklaşım esasen tam rekabete ve risksiz sermaye hareketine dayanır (Harrison vd, 2000). “DYY ile ilgili portföy yaklaşımı, bu ilk döneme ait DYY teorisine sadece getiri farklarına değil ayrıca riske vurgu yapmak suretiyle cevap verir” (Alemayehu, 1999). Oysa sermaye hareketi tek yönlü değildir. Sermaye sermaye getirilerinin yüksek olduğu ülkelere düşük olduğu ülkelere doğru hareket ettiği gibi, düşük olandan yüksek olana doğru da hareket eder.

2.3.1.2 Ürün yaşam döngüsü temelli DYY teorisi

Bu teori ilkin Vernon tarafından 1966'da geliştirilmiştir. Buna göre yeni bir ürün ilk olarak üretilir ve iç pazarda satılır. İlk aşamasında ürün standardize edilmez, yani ürünün birim başına maliyetleri ve nihai özellikleri tekdüze değildir. İç pazar doyduğunda ürün diğer ülkelere ihraç edilir. Firma, rakip firmalarla rekabetin yoğunlaştığı, ürünün olgunlaştığı noktada üretim maliyetinin nispeten düşük olduğu ülkelerde iştirakler açmaya başlar.

Dolayısıyla DYY olunlaşma aşamasını takip eden ürün yaşam döngüsündeki bir aşamadır (Dunning, 1993). Vernon'ın geliştirdiği ürün yaşam döngüsü teorisi zaman içerisinde yaşanan değişimi ele aldığı için esasen dinamik bir teoridir. Ancak anladığımız kadarıyla teori ampirik kanıtlarla desteklenen bir teori değildir zira bazı çokuluslu şirketler ülke içinde ve yurtdışında aynı anda faaliyet yürütebilmektedir (Chen, 1983).

2.3.1.3 DYY temelli içselleştirme teorisi

Kâr oranını ve kâr etme becerisini artırmak amacıyla firmalar arasında değil de bir firma bünyesinde kimi işlemler yürütmek gerekir, çokuluslu şirketlerin varolmalarının sebeplerinden biri işte budur. Başka bir ifadeyle, işlem maliyetlerini düşürmek, dolayısıyla kâr oranını artırmak için “içselleştirilmesi” gereken bazı işlemler söz konusudur. Bu teori, üretimin neden farklı ülkelerde aynı firma eliyle gerçekleştirildiği sorusunu cevaplar. Her türden ekonomik açıdan faydalı bilgiye teknoloji demek mümkündür. Ancak bazen birey gruplarının zihninde mevcut olan bazı teknolojiler vardır ve bunları başka firmalara sigortalamak veya satmak mümkün değildir. Teknik bilgileri fiyatlandırmada ve pazarlamada yaşanan bu güçlük, çokuluslu şirketleri teknoloji satmak yerine yabancı bir ülkede iştirak açmaya mecbur eder. Buna ek olarak, eğer bir firmaya ait çıktı, başka bir ülkedeki başka bir firma için bir girdi ise bir dizi sorun ortaya çıkacaktır. Örneğin “eğer bu iki firma tekel hâline gelmişse, girdinin alıcısı fiyatı aşağı çekmek isterken girdiyi üreten artırmaya çalışacağından çelişki açığa çıkar. Gene de bu türden sorunlardan uzak durmak mümkündür. Bunun bir yolu da faaliyetleri yerine bir firma bünyesinde sürmekte olan muhtelif faaliyetleri bütünleştirmektir (Gebre, 2010).

2.3.1.4 Eklektik DYY teorisi

John Dunning MKİ paradigması adı verilen eklektik bir DYY teorisi geliştirmiştir. Burada M mülkiyet avantajını, K konum avantajını, İ ise içselleştirme koşullarını ifade eder. Yabancı bir ülkenin pazarında faaliyet yürütmenin birçok maliyete yol açtığını söylemek gerekmektedir. Yabancılıktan kaynaklı bu maliyetler, yerel pazarın koşullarını bilmemenin yol açtığı maliyeti ve kültürel, hukuki kimi maliyetleri kapsar. Bu nedenle yabancı şirketler, söz konusu maliyetleri karşılamak için bazı avantajlara sahip olmalıdır. Mülkiyet ya da mülk sahibi olma avantajı, bir firmanın rakipleri karşısında güç ve kudret kazandıran özel bir avantajdır. Bu avantaj teknolojiyle, yönetim teknikleriyle, finans imkânlarına kolayca erişmeyle, ölçek ekonomileriyle ve faaliyetleri koordine etme becerisiyle ilgilidir. Mülkiyet avantajlarından farklı olarak konum avantajları ülkeye has avantajlardır. Çokuluslu şirketler firmaya özel avantajlardan faydalanmak için ev sahibi ülkenin konum avantajını dikkate almak zorunda kalırlar. Bu avantaj, belirli imkânlarla erişme becerisini, düşük maliyetli doğal kaynakları, yeterli altyapıyı, politik ve makroekonomik istikrarı kapsar. Sonuç olarak ev sahibi ülkenin elindeki konum avantajı, çokuluslu şirketlerin yatırım kararını belirleyen temel faktörlerden biridir. İçselleştirme ise çokuluslu şirketlerin bazı faaliyetleri somut ve soyut varlıklara yönelik özel haklarını koruyup rakiplerine karşı rekabet avantajını savunmak için içselleştirme becerisini ifade etmektedir. Sonuç olarak çokuluslu şirketler yabancı bir ülkede iştirak açmadan önce burada bahsi edilen üç koşulu yerine getirilmek zorundadır (Laar & Soderstein, 2004; 1992).

2.3.2 DYY'nin Makro Düzeydeki Belirleyici Etkenleri

Bu çalışmanın da ele aldığı, DYY'nin makro düzeydeki belirleyici etkenleri pazar büyüklüğü, reel GSYH'nin büyümesi, ticaret serbestliği, enflasyon oranı, hükümet harcamaları, altyapı geliştirmeleri ve beşeri sermayedir.

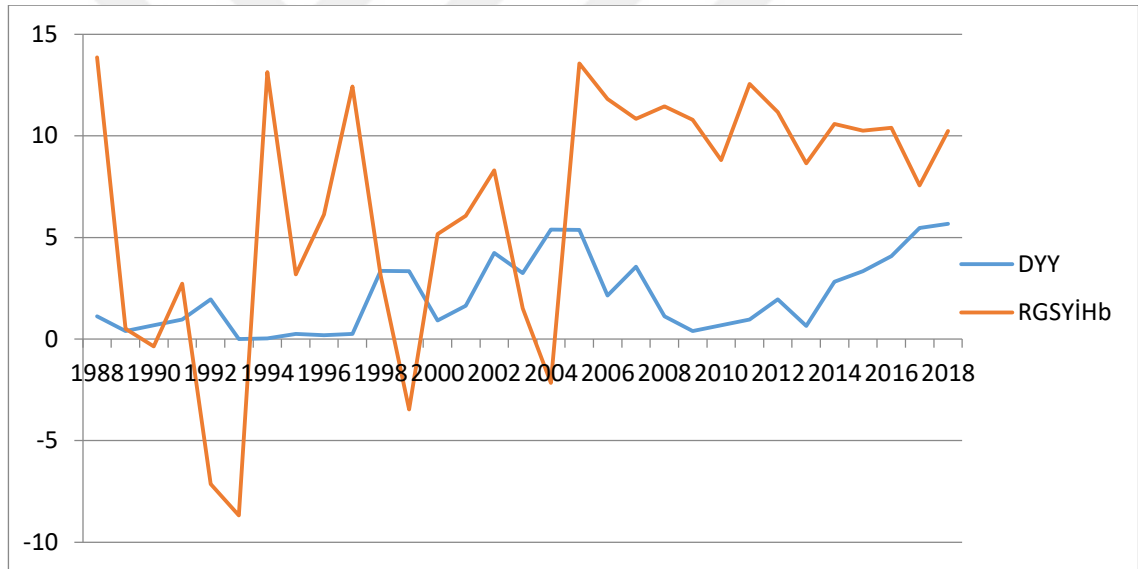
2.3.2.1 Reel GSYH ve DYY

Bir ev sahibi ülkeye yönelik DYY akışını izah etmek için yapılan ampirik çalışmalarda üzerinde durulan en önemli belirleyici etken, reel GSYH'dir. Çünkü eğer ev sahibi ülkeler büyük bir pazara sahipse, yabancı firmaların yüksek kâr elde edecekleri yatırım fırsatlarına sahip olurlar. Pazar büyüklüğü hipotezi, çokuluslu

firmaların kaynaklardan verimli bir biçimde istifade etmeleri ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilmeleri için büyük pazara çekildiğini söyler (Chakrabarti, 2001).

Çiftçioğlu vd. (2004) dokuz Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde DYY'nin GSYH'ye oranında, ekonomik büyümede, işsizlik oranında, serbestlikte ve sektörlerin bileşiminde yaşanan değişimlerin yıllık etkilerini incelemiştir. Yürütülen çalışma kimi sonuçlara ulaşmış ve Alfaro'nun (2003) ulaştığı bulguları tespit etmiştir. Alfaro ise çalışmasında DYY akışlarının gerçekleştiği sektörün ekonomik büyüme üzerindeki toplam etkilerin niteliğini etkilediğini ortaya koymuş, bu etkileri ciddiyle ele almıştır.

Aşağıdaki Şekil 2.1 reel GSYH'deki büyüme ile DYY'deki eğilimi ortaya koymaktadır.

Şekil 2.1. 1988-2018 Arası Dönemde RGSYH'deki Büyüme ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar (% büyüme oranları)

Kaynak: Dünya Bankası (2019) Verilerden yararlanarak Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Burada da görüldüğü üzere, doğrudan yabancı yatırım 1990'larda çok düşüktür, hatta sifira yakındır. Bunun nedeni ülkeyi kapalı bir ekonomi hâline getirmek için o dönemde hükümetlerin başvurduğu sistemdir. Rejim 1991'de çökmüş, sonrasında federal hükümet kurulmuş, bu hükümet de piyasayı serbestleştirmiştir. Şeklin de ortaya koyduğu biçimiyle DYY 1997'den itibaren artmaya başlamış, 2017'de zirveye ulaşmıştır. DYY tüm bu dönem boyunca istikrarlı

seyretmemiş, iniş çıkışlara tanıklık etmiştir. Reel GSYH'deki büyüme oranı DYY ile atbaşı ilerlememiştir.

2.3.2.2 Ticaret serbestliği ve DYY

Ticareti serbest olan (yani ihracat-ithalat toplamı ile GSYH arasındaki oranı yüksek olan) ülkelerin daha fazla doğrudan yabancı yatırım çektiğini ortaya koyan bir dizi çalışma mevcuttur (Asiedu & Noorbakhsh, 2002).

Mete ve Bozgeyik'e (2017) göre, dış yardım doğrudan yabancı yatırımla pozitif ilişkiye sahiptir. Bu çalışmada doğrudan dış yatırımlardaki artışın ticaret dengesinin geliştirilmesi noktasında önemli bir etkiye sahip olduğunu söylemektedir. Buna göre yatırım için avantajlı bölgelerin öncelikli hâle getirilmesi gerekmektedir.

Mete ve Bozgeyik'e (2017) göre, doğrudan yabancı yatırımlarla dış ticaret dengesi arasında pozitif ilişki vardır. Başka bir ifadeyle dış ticaret yatırımlar ne kadar yüksekse ülkenin üretimi de o ölçüde artar, ihracat seviyesi yükselir, son olarak dış ticaret dengesi gelişir.

2.4.2.3 Enflasyon ve DYY

Enflasyon ve DYY arasındaki ilişki birçok araştırmacının üzerinde durduğu bir husustur. bu araştırmacılar enflasyon ile DYY arasında negatif bir ilişki vardır (Ehimare, 2011).

Ehimare (2011) çalışmasında otuz yıllık bir döneme (1980-2009) ait verileri inceler, enflasyon ve DYY'nin etkisini ve DYY'nin Nijerya'daki ekonomik büyümeyle ilişkisini soruşturur. Yazar çalışmasında enflasyonun negatif ve önemsiz bir etkiye sahip olduğunu söyler. Sonuçta enflasyon DYY'yle ilişkisinde esnek olmayan bir olgudur. Enflasyon ile DYY arasındaki negatif ilişki tespitini Carlos vd.'nin (Carlos vd., 1995) çalışması da desteklemektedir. Bangladeş'le ilgili çalışmasında Rahman (Rahman, 2015) DYY ile enflasyon oranı arasında negatif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır.

2.3.2.4. Hükümet harcamaları ve DYY

Bazı çalışmalar hükümet harcamalarının DYY üzerindeki etkisini görmek için hükümet harcamalarının GSYH'ye oranına (HUH/GSYH) bakmışlardır. Gebre (2010) ise hükümet harcamalarının Etiyopya'daki doğrudan yabancı yatırım ile

ilişkisinin negatif düzeyde olduğunu söylemektedir. Bu negatif ilişki ile ilgili olarak birçok sebep ortaya atılmaktadır. İlk sebep hükümet yetkililerinin fonları yanlış kullanmaları sebebiyle hükümet harcamalarının ciddi fırsatlar yaratıyor olmasıdır. İkinci sebep büyük hükümet harcamalarının DYY dâhil tüm özel sektör yatırımlarını kritik sektöre yoğunlaşmaya itmesidir. Ayrıca bu durum karmaşık ve gelişkin bir bürokratik yapının oluşmasına yol açmakta, bu yapı da yatırım ortamını DYY için cazip olmaktan çıkartmakta ayrıca ileride vergilendirilme tehlikesine sebep olmaktadır.

2.3.2.5 Altyapı gelişimi ve DYY

İyi bir altyapı, yatırımın üretkenliğini artırır, dolayısıyla DYY akışlarını teşvik eder. Altyapı karayolları, limanlar, demiryolları ve telekomünikasyon sistemlerinden kurumsal geliştirme düzeyine doğru değişiklik arz eden birçok boyutu kapsar (Getinet ve Hirut 2006). Elde gelişmiş bir altyapıya sahip olmak, yabancı yatırımcıların yüzleşecekleri iş maliyetlerini azaltır, onların yatırım getirisi oranını maksimize etmelerini sağlar (Morisset, 2001).

Berhanu'ya (1999) göre telekomünikasyon hizmetlerinin elverişliliği ve güvenilirliği, gelişmiş ve yeterli miktarda karayolu ve hava nakliye hizmetleri, güvenilir su ve elektrik tesisleri yabancı şirketlerin kâr elde etmesi ve DYY'nin ülkeye çekilmesi noktasında büyük bir öneme sahiptir.

2.3.2.6 Beşeri sermaye ve DYY

Beşeri sermaye çokuluslu şirketlerin yer belirleme stratejileri için önemli bir faktördür. Bir ülkeye uzun vadeli yatırım yaparken çokuluslu şirketler esas olarak o ülkedeki insan kaynakları üzerinde dururlar. Yatırımın cazip hâle gelmesi için büyük, verimli ve eğitilmiş bir nüfusa ihtiyaç vardır (Getinet ve Hirut, 2006). Nüfus ne kadar eğitilmiş ise o ülke, DYY'yi daha fazla miktarda kendisine çeker (Lewis, 1999).

2.4 AMPİRİK ELEŞTİRİ

DYY akışını etkileyen etkenleri belirlemek için dünya genelinde birçok ampirik çalışma yapılmıştır. Yine de DYY'ye ait belirleyici etkenler olarak tanımlanan değişkenler ülkeden ülkeye, çalışmadan çalışmaya farklılık arz etmektedir. Bu nedenle çalışmaların gözden geçirilmesi noktasında asıl güç olan,

DYY'ye ait belirleyici etkenlerin listesini hazırlamaktır. Bunun en önemli nedeni söz konusu belirleyici etkenlerin zaman içerisinde önem kazanması veya kaybetmesidir (UNCTAD, 1998). Bu eleştiri ise gelişmekte olan ülkelerde ve Afrika'da DYY ile ilgili belirleyici etkenlere dair ampirik çalışmalara odaklanmaktadır. Batra (2003) Afrika'da bu belirleyici etkenlerin dünyanın diğer bölgelerindeki etkenlerden farklı olduğunu söylemektedir. Asiedu (2004) bu tespiti katılmakta ve Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinden çıkartılacak derslerin Afrika ülkelerine uygulanamayacağını söylemektedir.

Schneider ve Frey'in (1985) 80 gelişmekte olan ülke ile ilgili araştırmanın ulaştığı sonuca göre bir ülkenin gelişme düzeyi DYY ile ilgili en önemli belirleyici etkidir. Bunun dışında yazarlar çalışmalarında bir ülkedeki politik istikrarsızlığın DYY akışında sert bir düşüşe yol açtığını söylemektedirler. Noorbakhsh vd.'nin (2001) tespitine göre ise beşeri sermaye ihracat güdümlü ve emek yoğunluklu endüstrilerde ana belirleyici etkidir. Root ve Ahmed (1979) yetmiş gelişmekte olan ülkede DYY'yi incelemekte ve kentleşmenin, iyi bir altyapının ve kişi başına yüksek GSYH'nin DYY akışlarında artışa sebep olduğunu söylemektedir.

Asiedu (2002) on yıllık dönemde (1988-1987) 39 Alt Sahra dışı Afrika ülkesine ve 32 Alt Sahra Afrika ülkesine yönelik bir çalışma kaleme almıştır. Yazarın aktardığına göre Alt Sahra Afrika ülkelerindeki DYY akışları pazar arayışı ile ilgilidir. Aseidu (2004) ayrıca doğal kaynakların ve pazar büyüklüğünün de Afrika'da en önemli belirleyici etkenler olduğunu söylemektedir. Yazarın ifadesiyle Afrika'ya yönelik DYY akışını en çok politik ve makroekonomik istikrar, eğitilmiş işgücü, yolsuzlukların azalması ve etkili bir hukuk sistemi teşvik edebilir.

Morisset'in (2001) tespitiyle, Alt Sahra Afrikası ülkelerinin diğer gelişmekte olan ülkeler gibi işletmelerin faaliyet yürüttükleri ortamları geliştirmek suretiyle uluslararası planda rekabet etme becerisine sahip olabilir ve DYY'leri kendilerine çekebilir. Jenkins ve Thomas (2002) Güney Afrika'da DYY'nin özelliklerini ve belirleyici etkenlerini ele alan bir araştırma yapmıştır. Yazarların ifadesiyle yerel pazarın büyüklüğü, bilhassa birincil olmayan sektör girişimlerinde bölgedeki DYY'nin teşvik edilmesi noktasında önemli bir husustur.

Doğal kaynaklarına ve özelleştirmelere ek olarak Alt Sahra bölgesinde yatırımları Afrika ile mevcut olan tarihsel bağlar da etkilemektedir. Linda & Said (2007) Kuzey Afrika ülkelerinde ve Ortadoğu bölgesinde DYY'ye ait belirleyici

etkenlere dair bir çalışma yapmış ve ülkedeki serbestliğin, yatırım getirilerinin ve petrol ihracat ülke olmanın ayrıca Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) üyesi olarak faaliyet yürütmenin DYY akışına ait başlıca itici faktörler olduğunu söylemiştir.

Getinet & Hirut (2005) is çalışmalarında Etiyopya'da DYY'ye ait belirleyici etkenleri analiz etmiş ve reel GSYH'deki büyümenin, ihracat güdümlü olmanın ve serbestleşmenin DYY akışını teşvik ettiği, öte yandan makroekonomik istikrarsızlığın ve kötü altyapının DYY akışına mani olduğu çıkarımında bulunmuştur.

2.4.1 Küresel Çalışmalar

Bazıları Afrika'da DYY'ye ait belirleyici etkenlerin dünyanın diğer kısımlarındaki belirleyici etkenlerden farklı olduğunu söyleşeler de ampirik çalışmalara dayalı literatürün tanımladığı belirleyici etkenler birbirine benzemektedir. İkinci mesele ise şudur: Afrika'ya yönelik DYY akışlarının ev sahibi ülkedeki doğal kaynak durumunun belirlenimi altında olduğuna dair yaygın bir algı söz konusu ise de esasen doğal kaynaklar yegâne belirleyici DYY etkeni değildir.

Ampirik bulgularla alakalı kapsamlı literatürde küreselleşme çağında herhangi bir ekonomideki gelişme ve sürdürülebilir ekonomik büyüme noktasında DYY'nin ne ölçüde gerekli olduğu ve ana belirleyici etkenler şu başlıklar altında ele alınmaktadır: 1. Küresel çalışmalar, 2. Kıtasal çalışmalar (Afrika), 3. Ülke çalışmaları (Etiyopya).

Doğal kaynak bolluğu, birçok DYY akışını izah ederken yaygın olarak başvurulan faktör olsa da DYY lehine olan ekonomik, sosyal ve politik bir ortamın oluşturulmasına çok az sayıda başarılı Afrika ülkesi dikkat göstermiştir. Moritanya ve Şeyssel Adaları gibi ülkelerse DYY'yi serbestleşme, ihracat güdümlü ekonomik faaliyet, vergi ve diğer yatırım teşvikleri aracılığıyla kendi DYY politikalarını oluşturmak suretiyle çekmeyi bilmişlerdir. Lesotho ve Swaziland gibi ülkelerse DYY'yi kendilerine ancak Güney Afrika'ya yakın olduklarından ve yatırımcıların Güney Afrika'daki büyük pazara hizmet etmek istedikleri için bu iki ülkede iştirakler açarak çekmişlerdir (Basu & Srinivasan, 2002).

Musila ve Sigue'ye (2006) göre Afrika'da DYY altyapının geliştirilmesine bağlıdır. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler Mengistu & Adams (2007); Cotton & Ramachandran (2001); yeni ekonomiler Zhaing (2001); Batı Balkan ülkeleri Kersan-

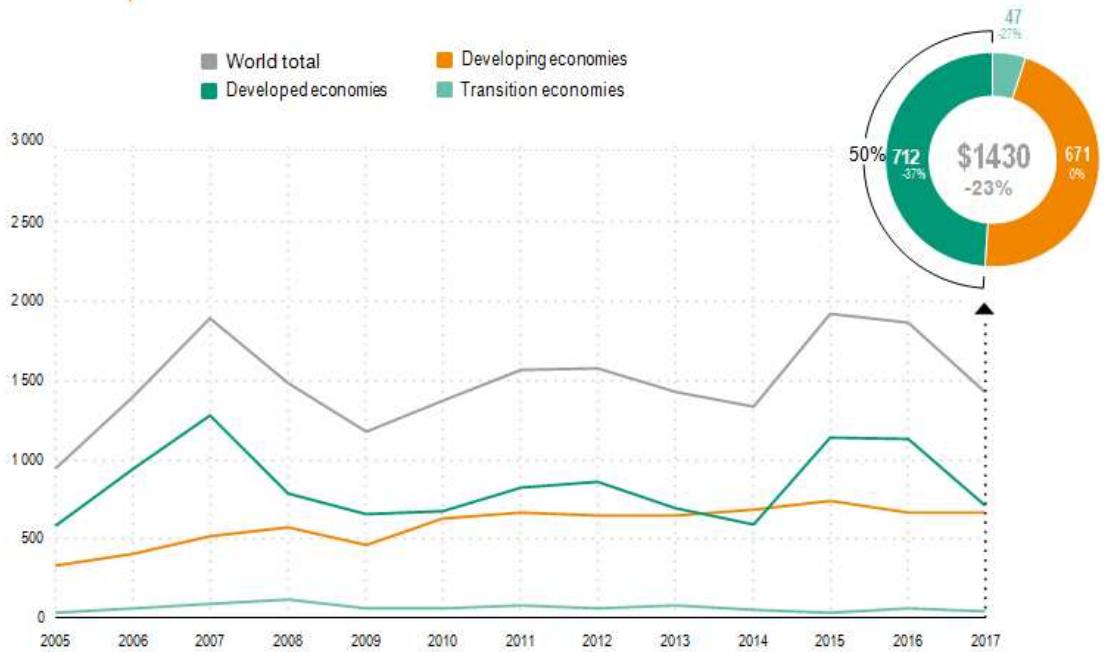
Skabic & Orlic (2007) ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri Botric & Škuflic (2006) ile ilgili çalışmalarda DYY akışlarını ülkeye çekme noktasında altyapı geliştirmeye dönük adımların önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ancak öte yandan ABD kaynaklı DYY'nin Afrika'ya akışıyla ilgili olarak Nnadozie & Osili'nin (2004) yaptığı çalışma ise doğrudan yabancı yatırım konusunda altyapının oynadığı role dair sağlam delil sunmamaktadır. Anyanwu & Erhijakpor'un (2004) yaptığı çalışmanın ulaştığı sonuçlar, altyapıların, ekonomik büyümenin ve serbestliğin Afrika'ya yönelik DYY akışını önemli oranda artırdığını öte yandan özel sektöre verilen krediler, serbest üretim bölgeleri ve sermaye kazançları vergisinin anlamlı düzeyde negatif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Gholami vd. (2006) 23 adet gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi içeren örnekleme kullanarak 1976-99 dönemini inceler. Bu noktada gelişmiş ülkelerde Enformasyon ve Komünikasyon Teknolojisi (ICT) altyapısının DYY'yi ülkeye çektiğini ortaya koyar. Yüksek düzey ICT yatırımları, DYY akışlarının artmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise DYY akışı sonrası ICT'de gelişme sağlanmaktadır. Buradaki illiyet zinciri ters yönde işlemektedir. Sekkat & Veganzones-Varoudakis'in (2007) çalışması ise Güney Asya, Afrika ve Ortadoğu'da DYY'nin çekilmesi noktasında altyapının, serbestliğin ve sağlam ekonomik ve politik koşulların önem arz ettiğini ortaya koymaktadır. Dauti (2008) göre öte yandan Güneydoğu Avrupa ülkeleriyle ilgili çalışmada altyapı, serbestlik, ekonomik büyüme, beşeri sermaye ve enflasyonu DYY akışlarını etkileyen temel etkenler olarak belirlemektedir.

Panel veri analizine başvuran Root ve Ahmed (1979) da 1966-70 döneminde yetmiş adet gelişmekte olan ülke için madencilik dışı doğrudan yatırım akışına ait belirleyici etkenleri incelemiştir. Yazarların analizi esas olarak DYY'ye ait belirleyici etkenlerin izahı noktasında ekonomik, sosyal ve politik değişkenlerin sahip olduğu anlam ve öneme odaklanmaktadır. Tespitlerine göre en fazla doğrudan dış yatırımı kendisine çeken gelişmekte olan ülkeler, kentleşmiş, nispeten gelişkin altyapıya sahip, GSYH konusunda nispeten yüksek ekonomik büyüme rakamlarına ulaşmış, politik istikrarın tesis edildiği ülkelerdir.

2.4.1.1 Mevcut DYY eğilimleri

Küresel doğrudan yabancı yatırım (DYY) akışları 2017’de % 23 oranında azalmış, 2016’da 1.87 trilyon dolar iken 1.43 trilyon dolara gerilemiştir (Şekil 2.2). Bu gerileme esasen 2017’de ciddi bir ilerleme kaydetmiş olan GSYH, ticaret serbestliği gibi diğer makroekonomik değişkenlerle keskin bir karşıtlık içerisindedir. Net sınırötesi birleşme ve edinimlerin değeri 2016’da 887 milyar dolardır fakat bu rakam 2017’de 694 milyar dolara gerilemiştir. Bahsi geçen DYY’deki gerilemeye de bu düşüş katkı sunmuştur. İleride oluşacak eğilimlere dair bir gösterge olarak ele alınan sıfırdan yatırımların değeri de % 14 oranında düşmüş ve 720 milyar dolara gerilemiştir. DYY akışları gelişmiş ekonomilerde ve geçiş aşamasındaki ekonomilerde keskin bir düşüş yaşamış, ama öte yandan gelişmekte olan ülkelerde ise sabit kalmıştır. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerde 2017 yılındaki DYY akışların payı % 47 oranında artarken bu oran 2016’da % 36’dır.

Şekil 2.2. 2005-2017 arası dönemde küresel ekonomiye ve ekonomi gruplarına göre DYY akışları (milyar dolar ve yüzde)

Kaynak: UNCTAD, FDI/MNE veritabanı, 2018 (www.unctad.org/fdistatistics).

Değişkenlik arz eden finansal akışların, büyük bir defaya mahsus işlemlerin ve şirketlerdeki yeniden yapılandırmaların sayısında azalma olmasına karşın 2015, 2016 ve 2017’deki DYY sayısı azalmış, bu gözle görülür azalma uzun vadeli negatif döngünün parçası olarak gerçekleşmiştir.

Bu negatif döngü muhtelif etkenlere bağlı olarak oluşmaktadır. Bu etkenlerden biri DYY'nin aktığı yollarda yapısal bir değişime sebep olan denizaşırı işlemlerde karşımıza çıkan hafif varlıklı işletme formlarıdır.

Tablo 2.1. 2012-2017 arası dönemde içe dönük DYY getiri oranı (Yüzde)

Bölge	2012	201	201	2015	2016	2017
		3	4			
Dünya	8.1	7.8	7.9	6.8	7.0	6.7
Gelişmiş ekonomiler	6.7	6.3	6.6	5.7	6.2	5.7
Gelişmekte olan ekonomiler	10.0	9.8	9.5	8.5	8.1	8.0
Afrika	12.3	12.4	10.6	7.1	5.4	6.3
Asya	10.5	10.8	10.6	9.9	9.5	9.1
Doğu & Güney-Asya	11.5	11	11.7	11.0	10.3	10.1
Güney Asya	7.2	6.7	6.1	5.5	6.4	5.7
Batı asya	5.5	5.4	4.9	4.6	4.6	3.4
Latin Amerika ve Karayipler	7.9	6.7	6.6	5.2	5.3	5.6
Geçiş ekonomileri	14.4	13.9	14.6	10.2	11.1	11.8

Kaynak: IMF Ödemeler Dengesi veritabanından alınan veriler temelinde yapılan UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) Raporu, 2018.

Diğer bir önemli etken ise son beş yıl içerisinde DYY'den elde edilen kazancın oranlarında yaşanan önemli düşüştür. 2017'de iç DYY'den elde edilen kazancın tüm dünyadaki oranı % 6,7 oranında düşmüştür (Tablo 2.1), böylelikle önceki beş yılda kaydedilen düşüşün oranı daha da artmıştır.. Getiri oranı her ne kadar gelişmekte olan ekonomilerde ve geçiş ekonomilerinde yüksek seyretse de birçok bölge bu erozyondan kaçamamıştır. Örneğin Afrika'da yatırım getirisi 2012'de % 12,3 iken 2017'de % 6,3'e gerilemiştir. Bu düşüşü kısmen ilgili dönemde emtia fiyatlarındaki düşüşle izah etmek mümkündür. Ne var ki 2016'da fiyatlar sabitlenmiş ama düşüş devam etmiş, petrol zengini olan Batı Asya'ya yönelik DYY'den elde edilen kazancın oranı Afrika kadar düşük seyretmemiştir. Buna göre uluslararası işlemlerde emek maliyeti ve mali bedel konusunda arbitraj fırsatları türünden yapısal faktörler de devreye girebilmektedir.

Tablo 2.2'ye göre, gelişmiş ekonomilere yönelik DYY akışları bir önceki dönemde 712 milyar dolara düşmüştür. Düşüş, kısmen, bir önceki yıldaki görece yüksek akışların azalmasıyla açıklanabilir.

Tablo 2.2. 2016-2017 döneminde bölgelere göre DYY akışları (milyar dolar ve yüzde)

Bölge	2016	DYY Girişleri	
		2017	Yüzde
Dünya	1868	1430	-23
Gelişmiş ekonomiler	1133	712	-37
Avrupa Birliği	524	304	-42
Diğer gelişmiş Avrupa	40	31	-20
Kuzey Amerika	494	300	-30
Diğer gelişmiş ekonomiler	74	79	7
Gelişmekte olan ekonomiler.	670	671	0
Afrika	53	42	-21
Latin Amerika ve Karayipler	140	151	8
Asya	476	475	0
Geçiş ekonomileri	64	47	-27

Kaynak: UNCTAD, FDI/MNE veritabanı, 2018 (www.unctad.org/fdistatistics).

2015-2016 döneminde gelişmiş ekonomilere yapılan DYY Girişleri, esas olarak sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemlerinde ve şirketlerde yaşanan artış nedeniyle 1 trilyon doları aştı. Gelişmekte olan ekonomilere doğrudan yabancı yatırım girişi, 2016 seviyelerine yakın, 671 milyar dolar olarak kaldı. Gelişmekte olan Asya'ya yapılan DYY akışları 476 milyar dolarda sabit kaldı. Latin Amerika ve Karayipler'deki mütevazı artış (% +8 ila 151 milyar \$) Afrika'daki düşüşü (% -21 ila 42 milyar \$) telafi etmiştir.

2.4.2 Afrika Bölgesi Yapılan Çalışmalar

Afrika ülkelerinde tasarruf oranı çok düzeydedir, Afrika ülkelerinde hükümetlerin yerel kaynaklardan eld ettiği kazanç çok sınırlıdır ve Afrika dünya ticaretinde çok küçük bir paya sahiptir, dolayısıyla DYY Afrika için çok önemlidir. Her ne kadar DYY Afrika için çok büyük bir öneme sahipse de ne yazık ki Afrika'da DYY'ye ait belirleyici etkenlere dair literatür çok cılızdır (Woldemeskel, 2008).

Afrika'da DYY'ye ait belirleyici etkenler meselesini ele alan birçok çalışma DYY akışının büyük ölçüde doğal kaynak donatımları çekildiğini söylemektedir. DYY'nin yaklaşık yüzde kırkı petrol ve madencilik sektörlerinde gerçekleşmiştir. Angola, Botswana, Namibya ve Nijerya gibi ülkeler petrol ve madencilik sektörlerine dış yatırım çekmişlerdir (Basu ve Srinivasan, 2002). Morisset'in (2000) 29 Afrika ülkesini inceleyen çalışmasında dile getirdiği biçimiyle, DYY akışları ile her bir ülkedeki doğal kaynakların toplam değeri arasında yüksek bir korelasyon mevcuttur.

Asiedu (2002) da Alt Sahra Afrika'sına yönelik DYY akışlarına doğal kaynakların, altyapının ve ticaret serbestliğinin etkisini analiz eder. Bulgularına göre Afrika'da DYY sadece doğal kaynakların belirlenimi altında değildir, ayrıca hükümetler DYY'yi kendi ülkelerine yönlendirme konusunda ticaret reformu, makroekonomik ve politik istikrar, verimli hâle getirilen kurumlar ve altyapıdaki ilerlemelerden fayda sağlar. Bir dizi başka çalışmanın da tespit ettiği biçimiyle, yüksek serbestlik düzeyine sahip olan ülkeler daha fazla sayıda DYY'yi kendilerine çekebilmektedirler. Chakrabarti (2001) ise çalışmasında ihracat ve ithalatın birlikte GSYH içinde sahip olduğu pay üzerinden ölçülen ticaret serbestliğinin DYY ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu söylemektedir.

Morisset (2000) 29 Afrika ülkesi için yatırım ortamı ve ticaret serbestliği arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Buradaki bulgulara göre DYY tüm ekonomide ve özelde hizmet sektöründe serbestlikteki artışa anlamlı bir cevap vermektedir. Genelde ampirik kanıtlar, DYY'ye ait önemli belirleyici etkenler olarak serbest ticaret rejimleri ile olumlu hükümet politikaları lehine olan teorik argümanı destekler görünmektedir. Ticaret serbestliği aynı zamanda DYY akışları ile olumlu bir ilişkiye sahiptir (Feils & Rahman, 2008).

Pazar payı ise DYY akışlarında önemli bir rol oynamaktadır (Fedderke & Romm, 2006).

Ekonomik istikrarsızlığın vekil değişkeni olarak enflasyon DYY akışları üzerinde negatif bir etkiye sahiptir (Nnadozie ve Osili, 2004; Khair-UZ-Zaman vd., 2006) buna karşılık Brahmasrene ve Jiranyakul'un (2001) yaptığı çalışma tam ters yönde bir tespitte bulunmaktadır. İhracat güdümlü ve emek yoğun DYY'yi teşvik etme noktasında rol oynayan diğer bir önemli etken de hem niteliksel hem de niceliksel beşeri sermayedir. Lewis'ın (1999) çalışması, ev sahibi ülkelerde beşeri sermayenin gelişmekte olan ülkelere DYY'ye ait önemli bir belirleyici etken olduğuna dair önermeyi desteklemektedir. Yazarın ifadesiyle, eğitim bilhassa teknik disiplin alanında verilen eğitim, az gelişmiş ülkelere çokuluslu şirketlerin ihtiyaç duyduğu becerileri kazandırmaktadır. Düşük beşeri sermaye düzeyinin Nijerya'da DYY üzerinde yatırımlar konusunda gerekli hevesi kıracak bir etkiye sahip olduğuna dair bulgular ortaya koymaktadır (Getinet H. ve Hirut A., 2006).

Son yirmi yıl içerisinde Afrika ülkelerinde hükümetler DYY rejimlerini fiiliyatta serbestleştirmişler, DYY'yi ülkelere çekmek için çok çeşitli politik

reformları yürürlüğe koymuşlardır. Afrika ülkelerinde DYY ile ilgili olarak geliştirilen politika çerçeveleri diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran daha fazla kısıtlayıcı değildir (OECD, 2005). Gene de Afrika'ya yönelik DYY akışları diğer gelişmekte olan bölgelere yönelik akışlarla kıyaslandığında anlamlı bir biçimde ufaktır. Tablo 2.3'te de görüldüğü üzere, her ne kadar 2000-2006'da küçük bir ilerleme sağlanmışsa da Afrika'nın gelişmekte olan ülkelere yönelik toplam DYY akışındaki payı 1970'lerde % 19 iken seksenlerde bu oran % 11'e, 1990'larda ise % 6'ya düşmüştür.

Tablo 2.3. 1970-2006 arası dönemde gelişmekte olan ülkelere DYY akışları.

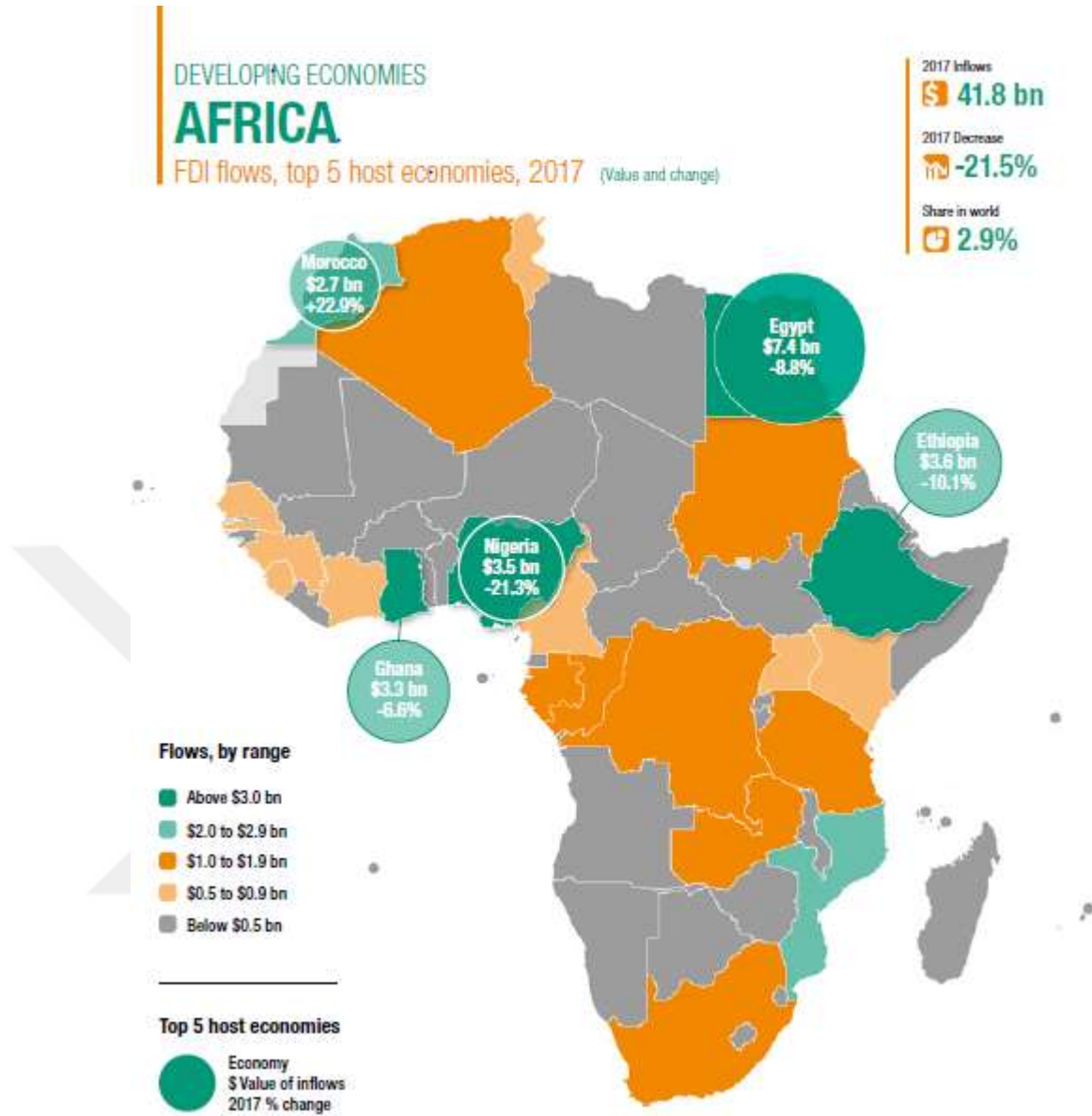
Bölge	1970s	1980s	1990s	2000-2006
Afrika	19	11	6	8
Latin Amerika ve Karayipler	48	32	35	30
Asya ve Okyanusya	33	57	59	62
Gelişmekte olan ekonomiler	100	100	100	100

Kaynak: UNCTAD, FDI/ TNC 2006 (www.unctad.org/fdistatistics)

Buna karşılık Asya ve Karayip ülkeleri, gelişmekte olan ülkelere yönelik toplam DYY akışında 1970'lerde yıllarda elde ettikleri % 33'lük paylarını 2000-2006 döneminde % 62'ye çıkarmıştır. Afrika'nın DYY çekme ile ilgili kötü sicili ayrıca kendisini kişi başına DYY akışlarında da ortaya koymaktadır. UNCTAD'ye (2006a) göre, "Afrika'nın kişi başına akışı 2005'te 34 dolarken toplamda gelişmekte olan ülkeler için bu miktar 64 dolardır.

Şekil 2.3 şekilden de görüleceği üzere, Afrika'da DYY akışının en çok gerçekleştiği ilk beş ülke şu şekildedir: Nijerya, Etiyopya, Mısır, Gana ve Fas. DYY'nin dünyadaki payı %2,9'dur. Afrika'ya yönelik DYY akışları 2017'de 42 milyar doları bulmuştur fakat 2016 yılına göre burada yüzde 21 oranında bir düşüş söz konusudur.

Düşük petrol fiyatları ve emtia patlamasının yol açtığı ve hâlen daha varlığını hissettiren makroekonomik etkiler Mısır, Mozambik, Kongo, Nijerya ve Angola'da akışı engellemiştir. Buna ek olarak Güney Afrika'ya yönelik DYY akışları da düşük performansta seyretmektedir. Etiyopya ve Fas gibi farklı ihracatçı ülkelere yönelik DYY akışları nispeten daha dirençli çıkmıştır.

Şekil 2.3. 2017 itibarıyla Afrika’da ilk beş ev sahibi ekonomide DYY akışları (değer ve değişim)

Kaynak: UNCTAD, 2017

Afrika’dan dışarı doğru gerçekleşen DYY akışları ise sıçrama kaydetmiş, yüzde 8’lik artışla 12 milyar dolara ulaşmıştır. Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) anlaşmasının imzalanmasıyla bölgeler arası işbirliğinde yaşanan ilerleme ve emtia fiyatlarındaki canlanma DYY akışlarını hızlandıracak türden gelişmelerdir. Genel beklentiye göre küresel politika ortamının da desteğiyle, 2018’de DYY akışlarının değeri yaklaşık 50 milyar doları bulacaktır.

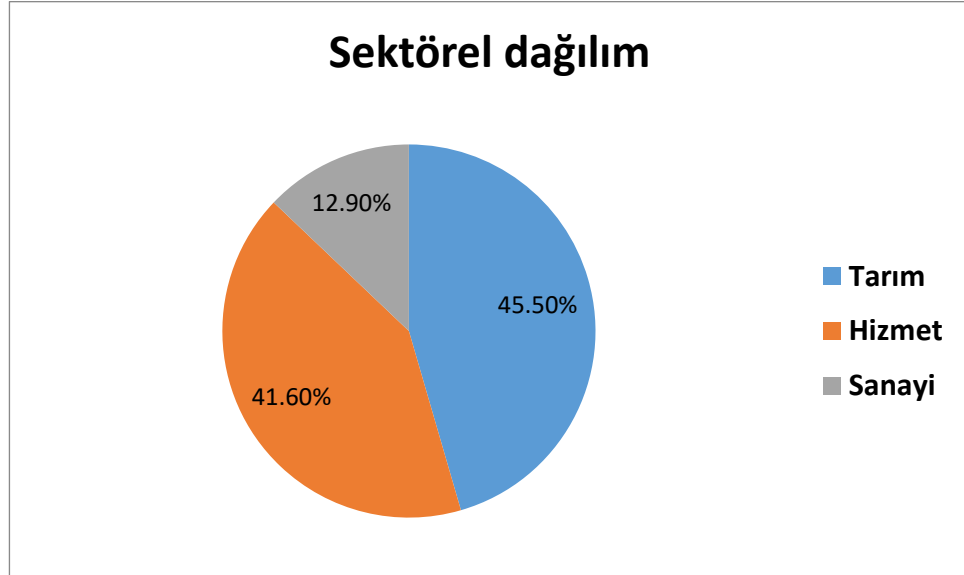
2.4.3 Etiyopya Ekonomisine Genel Bakış

Son yüz yıl içerisinde Etiyopya ülkeyi sürekli sarsıntı hâlinde tutan olaylara tanıklık etmiş, sosyo-ekonomik koşullar devamlı değişmiştir. Etiyopya Ekonomi Derneği yıllık raporunun (2000) aktardığına göre nüfusun % 89'u yüzde iki dolarlık yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Dünya Bankası'nın 2008 tarihli raporu ise nüfusun % 84'ünden fazlasının kırsal bölgelerde yaşadığını söylemektedir. Ortalama yaşam süresi 43 yıldır, nüfusun sadece % 22'si içilebilir su kaynaklarına erişebilmektedir. Halkın satın alma gücü dünyadaki en düşük düzeydedir.

Etiyopya ekonomisi büyük ölçüde, GSYH içindeki oranı yüzde 45'i bulan tarıma bağımlıdır. Nüfusun yaklaşık % 80'i geçimini doğrudan veya dolaylı olarak zirai üretimden sağlamaktadır. Muhtelif çalışmaların da ortaya koyduğu biçimiyle tarımsal ihracat ürünleri, esas olarak kahve ve işlenmiş/yarı işlenmiş post ve deriler tüm ihracat içerisinde % 80'i aşan bir orana sahiptir. Sadece kahvenin döviz gelirleri içerisindeki payı % 64'ün üzerindedir. İmalat, madencilik, ticaret, turizm, inşaat, hizmetler ve diğer sektörler GSYH'nin kalan yüzde 55'lik dilimi meydana getirmektedir (Gebre, 2010).

Ülkede 1991'den beri, makroekonomik istikrarı sağlama ve büyümeyi gerçekleştirme hedefiyle bir dizi makroekonomik reform yürürlüğe konuldu. Makroekonomik reformlar, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, ticaret politikasının serbestleştirilmesi, ithalat gümrük vergisi oranının düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması, fiyat ve döviz kuru üzerindeki kontrollerin kaldırılması ve paranın devalüe edilmesi gibi adımları içermekteydi (UNCTAD, 2007).

Bu stratejik reformların ardından Etiyopya ekonomisi 2003/04'ten beri büyüme eğilimine girdi. Bu büyüme sürecinin devam etmesi sağlandı ve son on yıl içerisinde tüm reel GSYH yıllık % 11 oranında, hızlı bir şekilde büyümüştür (Gebrekidan, 2013). Ekonominin yapısını üç ana ekonomik sektöre ayırmak mümkün: tarım sektörü, endüstriyel sektör ve hizmet sektörü.

Şekil 2.4. Üç Ekonomi Sektörünün GSYH'ye Oranı
Kaynaklar: (GTP,2018)

Şekil 2.4şekilde bu üç ekonomik sektörün performansını görmek mümkün. Buna göre tarım yıllık % 8,4, endüstri % 10, hizmet sektörü de % 14,6 oranında büyümüştür. Bu gelişim uyarınca tarım GSYH içerisinde % 41,6, endüstriyel sektör 12,9, hizmet sektörü ise 45,5'lik bir paya sahiptir.

2.4.4 Etiyopya Ekonomisinde FDI

Çalışmanın ele aldığı dönem boyunca (1987-2018) Etiyopya'nın ulaştığı DYY performansını ülkede yürürlüğe girmiş olan iki rejim temelinde incelemek mümkündür. 1991 öncesini yani 1974-1991 arası dönemi ifade eden ilk dönemde genel anlamda komuta sistemi hâkimdir. İkinci dönemde yani 1991 sonrası dönemde ise komuta sisteminden uzaklaşmış, Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) stabilizasyon ve ayarlama programları yürürlüğe konulmuştur. Takip eden bölümde, Etiyopya'daki DYY politikasına ilişkin genel çerçeve ve ekonomik performans düzleminde iki dönemin ana özelliklerinin belirli bir kısmı incelenmiştir.

Birçok araştırmacı Etiyopya'da doğrudan yabancı yatırımı etkileyen etkenlerle ilgili bir dizi çalışma yapmış ve elde ettikleri bulgular üzerinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır.

Ticaret serbestliği ve enflasyon oranı DYY bağlamında önemli faktörlerken pazar büyüklüğü, altyapı ve beşeri sermaye Etiyopya'da DYY konusunda istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur (Workneh , 2015).

Mesele'ye (2016) göre beşeri sermaye ve altyapı istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir etkiye sahipken pazar payının etkisi pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlıdır. Enflasyon ise DYY üzerinde negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir etkiye sahiptir.

Kısa vadede beşeri sermaye, altyapı, reel GSYH'deki büyüme ve ticaretin serbestleştirilmesi DYY'nin ülkeye çekilmesi noktasında DYY üzerinde güçlü ve pozitif bir etkiye sahipken pazar payı, enflasyon ve politik istikrarsızlık DYY bağlamında lehte sonuç veren bir etkiye yol açmaktadır. Diğer yandan, uzun vadede pazar payı, reel GSYH ve ticaret serbestliği DYY'ye lehte etki etmekte iken enflasyon, ticaretin serbestleştirilmesi ve döviz kuru da aynı şekilde DYY'ye lehte etki etmektedir (Gebrekidan, 2013).

2.4.4.1 1991 Öncesi dönem

Bu dönem 1974'te ekonomik yönetimde komuta sisteminin takdim edilmesine tanıklık etmiştir. 1974 öncesindeki imparatorluğun-feodalitenin hâkim olduğu döneme ait temelde liberal olan politikalar yerini piyasa ekonomisini ve özel mülkiyeti karşısına alan merkezîyetçi politikalara bırakmıştır. 1975'te yapılan toprak reformu ilk atılan en önemli politik adımdır. Toprak millileştirildi ve toprakta özel mülkiyet kaldırılmıştır. Orta ve büyük ölçekli şirketler de millileştirildi. Hükümet aynı zamanda özel bankaları ve sigorta şirketlerini de millileştirdi arından da bunları yeniden organize etmiştir. Genel anlamda 1991 öncesi dönemde ekonomik performansın ana niteliğini üç safhada ele almak mümkün. 1974-78 arası dönemi kapsayan ilk safhada ekonomik performans yeni politikalara ve millileştirme tedbirlerine bağlı olarak düşük düzeydeydi. 1978-80 dönemini kapsayan ikinci safhada ekonomi canlanmaya başlamış ve büyüme oranı % 4,6'ya ulaşmıştır. Bu, esasen istikrarın belirleyici olduğu bir dönemdi ayrıca bu dönemde ülkede hava koşulları da olumsuzdu. Tarımsal üretim ortalama yıllık % 3,6'a çıkmış. Ama 1980-85 dönemini kapsayan üçüncü safhada ekonomi tekrar kötüleşmiş. Bunun en önemli sebebi ise ülkenin tüm bölgelerini etkileyen şiddetli kuraklıkmıştır. Bu dönemin ardından ekonomi gene durağanlaşmıştır. Ülkedeki yapısal sorunları çözüme kavuşturmak için

hükümet uzun vadeli bir planı yürürlüğe koymuş (On Yıllık Perspektif Planı). Planın amacı GSYH'de tarımın payını azaltmak, endüstrinin payını artırmak, döviz gelirlerini çoğaltmaktır, ülkenin ihracat sektörünü çeşitlendirmek ve ilgili dönemde reel GSYH'deki yıllık büyümeyi yüzde 6,9'a çıkartmaktı. Ancak bu hedeflerin büyük bir kısmına ulaşılaadı. Büyüme yüzde 2 düzeyinde kaldı ve kişi başına GSYH 1991 öncesi dönemde iyice düşmüştür (Mesele, 2016).

Genelde yatırım ortamı özelde DYY bu dönemde teşvik edilen unsurlar değildir. Temel endüstrilerin millileştirilmesi, politik istikrarsızlık ve güvensizlik gibi sorunlar yabancı firmaların özel yatırımlarda bulunmasına mani olmuştur. DYY'nin önemini anlayan hükümet ardından 1893 tarihli İş Ortaklığı Bildirgesi aracılığıyla DYY'yi canlandırmaya çalışmıştır. Bu bildirge beş yıl boyunca gelir vergisi muafiyeti ve ihracat vergisi muafiyeti, gümrük koruması ve kâr ile sermayenin şirketin kendi ülkesine gönderilmesi gibi teşvikler sunmaktaydı. Ancak bildirge yabancı yatırımcıları ülkeye çekmeyi başaramamış. 1989'da hükümet, 1983 tarihli bildirgeyi revize etti ve birçok sektörde çoğunluğu yabancılara ait şirketlerin faaliyet yürütmesine izin vermiştir. Ayrıca hükümet yatırımcılara daha fazla koruma sağladı. Ancak politik istikrarsızlık ve uzun zamandır devam eden iç savaş DYY'yi kesintiye uğrattı, bu yöndeki şevki kırmıştır. Ülkedeki politik istikrarsızlık daha da kötüleşti ve sonuçta 1991'de rejim alaşağı edilmiş (Gebre, 2010).

2.4.4.2 1991 Sonrası dönem

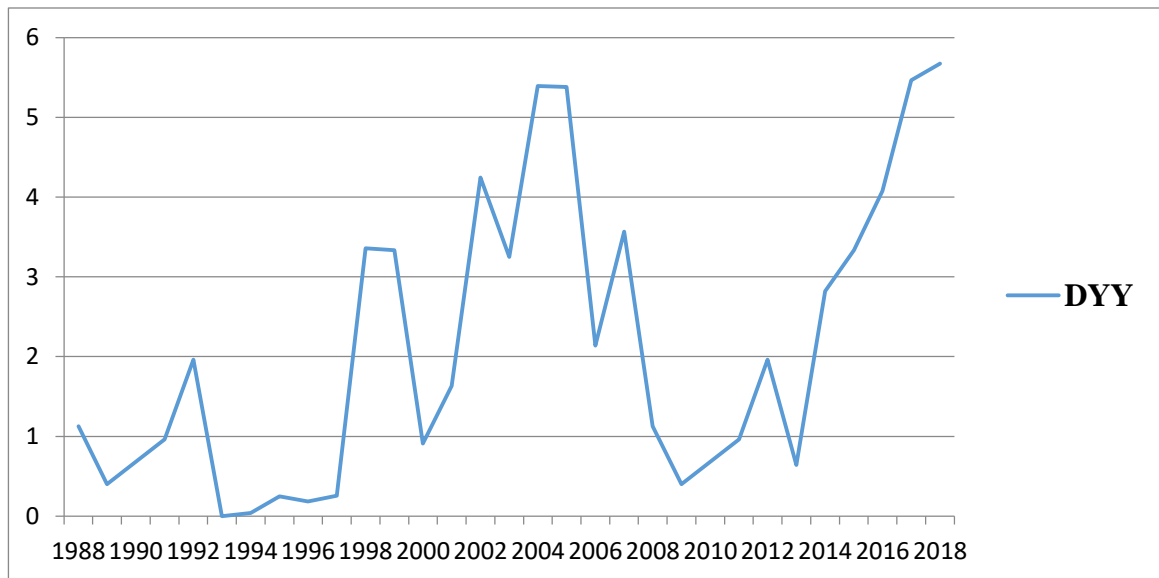
1991 sonrası dönem Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'nin/Etiyopya Halkın Devrimci Demokratik Cephesi'nin iktidara gelişiyle başlar. Yeni hükümet kısa bir süre sonra Dünya Bankası'nın ve IMF'in desteklediği Yapısal Ayarlama Programı'nı kabul eder. Yeni hükümetin belirlediği hedefler arasında şu başlıklar vardır: makroekonomik dengesizliklerin azaltılması, yapısal bozulmanın ortadan kaldırılması, ülkedeki beşeri sermayenin ve altyapının geliştirilmesi ayrıca yoksulluk düzeyinin aşağıya çekilmesidir. Bu noktada hükümet komuta ekonomisi sisteminin yerine serbest pazar ekonomisini getirmek, ekonominin dünya ekonomisine entegre olma sürecini hızlandırmak ve ulusal ekonominin içine girdiği kalkınma sürecine özel sektörün katılımını teşvik etmek için bir dizi reformu uygulamaya koyar . İhracat sektörünün teşvik edilmesi ve özel sektörün katılımının hızlandırılması için fiyatların üzerindeki devlet denetiminin kaldırılması, döviz piyasasının

serbestleştirilmesi, kahve dışında diğer tüm ürünlerde ihracat vergilerinin kaldırılması, azami ithalat vergilerinin düşürülmesi, ihracat lisans mevzuatının basitleştirilmesi, yeterli düzeyde teşvik verilmesi ve gerekli prosedürün hazırlanması, ihracat sektörüne destek verecek kurumların güçlendirilmesi ve desteğin artırılması gibi özel tedbirler alınır (Gebre , 2010).

UNCTAD'ye (2012) göre süreç iniş çıkışlarla ilerler. Etiyopya'ya yönelik DYY akışı 1995-2000 arası dönemde yıllık ortalama 131 milyon dolara 2001-2006 arası dönemde ise 312 milyon dolara çıkar. Ülkeye yönelik toplam DYY akışı 2000'de 135 milyon dolarken 2004'te 545 milyon dolardır. O yıldan 2007'ye uzanan süreçte yıllık DYY akışları 545 ilâ 265 milyon dolar arasında seyreder. 2012 sonrasında ise DYY akışında sert bir artışa tanık olunur.

UNCRAD'ye ait yukarıda verilen verilerle birlikte ele alındığında aşağıdaki şekil 1988-2018 arası dönemde ortaya çıkan DYY akış eğilimini göstermektedir.

Şekil 2.4'ten de görülebileceği üzere Etiyopya'ya yönelik DYY akışında zaman zaman bazı iniş çıkışlar yaşanmaktadır. DYY hükümetin ülkeyi kontrol altına aldığı 1993 sonrası artmaya başlamıştır. Ekonominin serbestleşmesi bu dönemden itibaren hızlanmıştır.

Şekil 2.5. Etiyopya'ya FDI Akışları (1988-2018)

Kaynak: Yazarın 2019 tarihli Dünya Bankası Verileri'ni kullanarak yaptığı hesaplama

DYY'deki iniş çıkışların ardından ülkeye yönelik DYY akışı 2005-2009 arası dönemde düşmeye başlar. Bunun muhtemel sebebi ilgili dönemde enflasyonun

doğrudan dış yatırım sürecini etkilemesidir. Buradan da görüldüğü gibi DYY 2018’de zirveye ulaşmaktadır ve hâlen daha belirgin bir artışa tanıklık edilmektedir.

Solomon Mamo’ya (2008) göre Etiyopya hâlen daha dünyada en az DYY akışının olduğu ülkelerden birisidir. Ortalama yıllık akış 2003-2006 arası dönemde yalnızca 399 milyon dolardır ve bu tutar Afrika’ya yönelik toplam DYY akışının sadece % 1,56’sıdır. Etiyopya’daki DYY miktarı Afrika’nın DYY stoğunun yalnızca yüzde birini teşkil etmektedir. Oysa nüfusu toplam Afrika nüfusunda % 9’luk bir paya sahiptir. 2006’da Etiyopya’daki kişi başına düşen DYY akışı 5 dolarken tüm Afrika ülkelerinde bu tutar 39 dolardır. Etiyopya’nın GSYH’si içinde DYY’nin sahip olduğu yüzde ise 2006’da % 0,81 iken Afrika’da bu oran % 1,6’dır.

Tablo 2.4. Etiyopya Doğrudan Dış Yatırım (milyon dolar ve yüzde olarak)

							Brut sabit sermaye oluşumu yüzdesi olarak			
Gelen	yıl	2005-2007	2014	2015	2016	2017	2005-2017	2015	2016	2017
DYY		344	1855	2627	3989	3586	9.8	10.3		12.8
ççe doğru										
							GSYİH yüzdesi olarak			
Toplam	yıl	1995	2014	2015	2016	2017	1995	2015	2016	2017
ççe doğru		165	8310	10937	14926	18512	2.0	16.9	20.6	23.6

Kaynak: Dünya Kalkınma Raporu (WIR), 2018, Etiyopya

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Etiyopya’ya yönelik DYY akışları 2005-2007 arası dönemde 344 milyar dolar ile en düşük düzeydedir. Gayrisafi sabit sermaye oluşumu içerisindeki yüzdesi ise 9,8’dir. Fakat verilerin de ortaya koyduğu biçimiyle 2010’larda belirgin bir artış yaşanmıştır ve 2016 yılında söz konusu rakam 3989’a, yüzde ise 14,3’e ulaşmıştır. En düşük değer ise 1995’te elde edilmiştir. 165 adet giriş gerçekleşmiştir. Gayrisafi yurtiçi hâsıla içerisindeki payı ise % 2 civarındadır. Görüldüğü kadarıyla DYY stoğu artmış ve 2017’de zirveye ulaşmıştır. Bu yılda toplam DYY miktarı 18512 milyar dolar, GSYH içerisindeki payı ise % 23,6’dır.

2.4.5 FDI'nin Sektörel Dağılımı

Etiyopya Yatırım Ajansı'na (2012) göre, Etiyopya'ya yönelik DYY akışlarındaki dağılımda belirli sektörler karşımıza çıkmaktadır. Aslan payına sahip sektörler tarım faaliyetleri, madencilik ve taş ocaklarıdır. İkinci sırada ise endüstriyel faaliyetler yer almaktadır. Üçüncü sıra ise elektrik üretimi, inşaat, emlak, ticaret, otelcilik ve turizm, taşımacılık hizmetleri, eğitim ve sağlık hizmetine aittir.

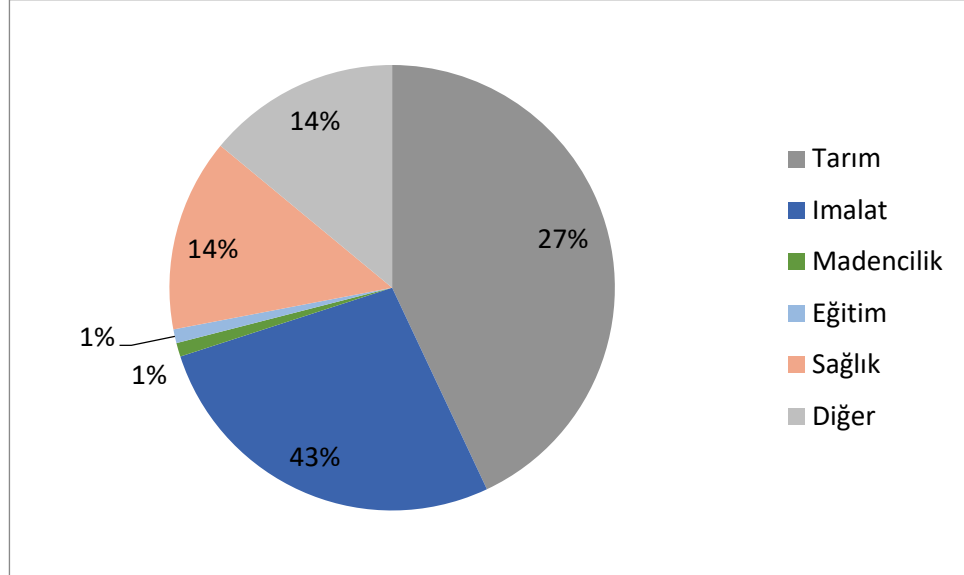
Tablo 2.5'ten de görülebileceği üzere imalat sektörünün toplam DYY içerisinde payı % 42,9'dur, onu % 26,5'lik oranla tarım izlemektedir. 1992-2012 arası döneme ait bu rakamlara göre, Etiyopya'ya akan toplam DYY'nin % 13,86'sını ise emlak, makine ve ekipman kirası ile danışmanlık hizmetleri oluşturmaktadır. Su kuyusu açma işleri de dâhil tüm inşaat müteahhitliğinin sahip olduğu pay % 11,73'tür. Ancak madencilik sağlık ve turizm sektörleri ülkede DYY'nin henüz ulaşmadığı alanlardır, bunların toplam akış içerisindeki payı yüzde birin altındadır.

Şekil 2.5'in de ve tablo 2.5'inci gösterdiği biçimiyle DYY'nin % 43'ü 1992-2012 arası dönemde imalat sektöründe kullanılmış, % 27'sinden ise tarım sektöründe yararlanılmıştır. Şekilden anlaşıldığı kadarıyla DYY'nin % 14'ü sağlık sektöründe kullanılmıştır.

Tablo 2.5. 1992-2012 arası dönemde sektörlere göre lisanslı DYY projelerinin özeti

Sektör	Projeler	Etiyopya'da Para Birimi
Tarım	195	9,189,119
İmalat	530	14,734,522
Madencilik	11	176,903
Eğitim	35	363,075
Sağlık	29	152,978
Yurtlar ve restoranlar.	66	394,820
İletişim	36	75,083
Kiralama ve Danışmanlık Hizmeti.	324	4,761,994
Su kuyusu sondajı	83	4,031,191
Diğer	41	462,982
Genel Toplam	1,350	34,342,666

Kaynak: Etiyopya Yatırım Ajansı, 2012

Şekil 2.6. 1992-2012 Arası Dönemde FDI'ın Sektörel Dağılımı
Kaynak: Etiyopya Yatırım Ajansı, 2012

Tablodan ve Şekilden görüldüğü gibi, bu yıl boyunca DYY'nin eğitime tahsis edilmesinin bu yıllarda sadece% 1 olduğunu görüyoruz ve bu da çok düşük bir miktar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM VERİLER VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

3.1 VERİ TOPLAMA

DYY literatüründe kullanılan yaklaşım dâhilinde net DYY akışları GSYH yüzdesi biçiminde, bu çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Eldeki veriler temelinde aşağıdaki değişkenler seçilmiştir: Pazar payı, ticaret serbestliği, enflasyon oranı, gayrisafi sabit sermaye oluşumu, altyapı ve beşeri sermaye. Modele göre DYY şu hususlara dair bir işlevdir: ev sahibi ülkenin pazar payı (GSYH), ev sahibi ülkenin enflasyon oranı, ev sahibi ülkedeki serbestlik, gayrisafi sabit sermaye oluşumu, altyapı geliştirme ve beşeri sermaye. Bu çalışma 1988-2018 arası dönemde zaman dizisi verilerini kullanmıştır. Bu verileri Dünya Bankası'ndan alınmıştır.

3.2 VERİ ANALİZİ YÖNTEMİ

Çalışmanın analizinde niceliksel yöntem başvurulmuştur. Etiyopya'da DYY'ye ait belirleyici etkeni inceleme noktasında 1988-2018 arası döneme ait, Dünya Bankası'ndan alınan zaman dizisi verileri temelinde, tanımlayıcı istatistik ve ekonometrik analiz gerçekleştirilecektir. Çalışmadaki dönem tablolarında Etiyopya'daki doğrudan yabancı yatırımı etkileyen makroekonomik analizleri analiz etmek için belirli çizelgeleri kullanmaktadır. Çalışmada değişkenleri analiz etme noktasında E-views 10.0 ve Micro-Fit 5.5 versiyonu gibi standart ekonometri paket programları kullanılmıştır. Verilerin doğruluğundan emin olmak amacıyla iki farklı yazılımdan alınan sonuçlar birbirleriyle kıyaslanmıştır.

3.3 MODELİN TANIMLAMASI

Bu model tanımlaması daha önce bazı araştırmacılar tarafından benimsenmiştir. Bu çalışma 1990-2011 arası dönemde Etiyopya'da DYY'ye ait belirleyici etkenleri incelemek için Chan & Gemayel (2004) tarafından geliştirilen modeli kullanmaktadır. Bu noktada Çoklu Doğrusal Regresyon Model'e

kullanmışmıştır. Workneh (2015), Gebre(2010), Geberekidan (2013) ve Mesele (2016) bu modele benzer modeller geliştirmiş araştırmacılardan bazılarıdır ve bu isimler de doğrudan yabancı yatırımın etkilerini görmek için bu belirleyici etkenlerin tamamını veya belirli bir kısmını kullanmışlardır. Bu çalışmayı kaleme alan araştırmacı, model tanımlamasını söz konusu araştırmacılara atıfta bulunmak suretiyle geliştirmiştir.

Bu özel çalışmada, doğrudan yabancı yatırımı etkileyen etkenleri analiz etmek için standart çoklu regresyon modeli kullanılmış, hesaplanan parametrelere ARDL tatbik edilmiştir.

Çoklu doğrusal regresyon modeli şu şekilde verilmektedir:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \dots + \beta_k X_{ki} + U_i \quad (3.1)$$

Bu formülde Y_i bağımlı değişkeni,

X_{ki} bağımsız veya açıklayıcı değişkenleri,

U_i yanlış veya hata terimini ifade eder.

β_0 'lar ise regresyon katsayılarıdır. Ne tür bir değere sahip oldukları bilinmeyen bu katsayıların değerinin sabit olduğu düşünülmektedir. β_0 kesim katsayısıdır, β_k ($k=1\dots k$) ise eğim katsayısıdır.

Bu çalışmada özel olarak aşağıdaki ekonometrik model kullanılmıştır:

$$DYY = f(RGSYH, ENF, TS, HÜH, AH, BS) \quad (3.2)$$

DYY= Doğrudan yabancı yatırım (bağımlı değişken).

RGSYH = Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla büyüme oranı

ENF= Enflasyon oranı

TS= Ticaret serbestliğinin ölçümü (İhracatın Reel GSYH'ye oranı)

HÜH = Hükümet harcamalarının GSYH'ye oranı

AH= Altyapı geliştirme

BS= Beşeri sermaye geliştirme

Hesaplama amaçlı denklem (2) doğrusal formda, şu şekilde ifade edilebilmektedir:

$$DYY_t = \beta_0 + \beta_1 RGSYH_t + \beta_2 TS_t + \beta_3 INF_t + \beta_4 HÜH_t + \beta_5 AG_t + \beta_6 St + Ut \quad (3.3)$$

Bu formülde β_0 : sabit terim

i : regresyon parametreleri ($i=1\dots 6$)

U_i : hata terimi

Alt simge t , verilerin zaman serileri olduğunu göstermektedir.

3.4 TAHMİN PROSEDÜRÜ

Bu çalışmada bağımsız değişkenlerle DYY arasındaki uzun vadeli ilişkiyi teste tabi tutmak için ARDL kullanılmıştır. Reel GSYH, enflasyon, ticaret serbestliği, hükümet harcamaları, altyapı geliştirme ve beşeri sermaye değişkenler olarak dahil edilmiştir. Birim kök testi öncelikle istikrarı test etmek ardından da değişkenlerin sabitliğini kontrole tabi tutmak için kullanılmıştır.

3.5 AUTOREGRESSIVE DISTRIBUTED LAG MODEL (ARDL)

ARDL model Johansen eşbütünleşme tekniğinin büyük örnekleme ihtiyaç duyduğu koşullarda, bu çalışma gibi ufak örneklem büyüklükleriyle uğraşırken istatistiksel açıdan daha önemli bir yaklaşım sunar. ARDL yaklaşımını uygularken regresörlerin sırası önemli değildir, öte yandan diğer teknikler tüm regresörler aynı sırada bütünleştiğinde işler. ARDL modeli değişkenlerin farklı optimal gecikme sayıları olsa bile, diğer eşbütünleşme tekniklerine izin verilmediğinde gene de uygulanabilir. Uzun ve kısa vadeli parametreler, ARDL yaklaşımına kullanmak suretiyle belirlenebilir, nihayetinde bu model önyargısız ve verimli bir katsayılı hesaplama imkânı sunar (Sanyang, 2018).

3.6 DEĞİŞKENLERİN TANIMI

3.6.1 Bağımlı Değişken

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY): Doğrudan yabancı yatırımı, yatırımcının ülkesindeki ekonomi haricindeki ekonomide faal olan girişimde yönetim konusunda kalıcı bir çıkara (yüzde on veya daha fazla oy hakkı olan hisse senedi) sahip olmak için net yatırım akışları olarak tarif etmektedir (IMF, 1993). DYY literatüründe kullanılan yaklaşım gereği, bu çalışmada kullanılan bağımsız değişken, doğrudan yabancı yatırım akışları üzerinden ölçülmüştür. Bu noktada akışların GYSH içindeki payının yüzdesine bakılmıştır.

3.6.2 Bağımsız Değişkenler

Bu araştırmanın amaçlarına ulaşmak için aşağıdaki altı değişken bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

3.6.2.1 Pazar payı

Pazar Payı reel GSYH'deki büyüme oranı (pazardaki büyüme potansiyeli) ifade etmektedir. Pazarın çekicilik düzeyine dair ölçümler olarak regresyona reel GSYH büyüme oranları dâhil edilmektedir, DYY'nin bu değişkenlerle pozitif bir ilişkiye sahip olması beklenmektedir.

3.6.2.2 Ticaret serbestlik

Bu çalışmada ihracatın GSYH'ye oranı ticaret serbestliğinin vekili olarak kullanılacaktır. Serbestliğe dair en çok kullanılan ölçü ise ticaretin GSYH'ye oranıdır ve bu değişkenin DYY ile pozitif bir ilişkiye sahip olması beklenmektedir.

3.6.2.3 Enflasyon oranı

Araştırmacının amacı, ekonominin makroekonomik istikrarını görmektir, bu amaç doğrultusunda bu çalışmaya enflasyon oranı, makroekonomik istikrarın DYY üzerindeki etkisine dair inceleme eklenir. Yüksek enflasyondan DYY üzerinde negatif bir etkiye sahip olması beklenmektedir.

3.6.2.4 Hükümet harcamaları

Bu değişken modele hükümet harcamalarının doğrudan yabancı yatırıma etkisini görmek için eklenmiştir. Bu değişken bu çalışmaya niteliksel unsur olarak dâhil edilen yegâne değişkendir fakat diğer değişkenler GSYH'ye oranları dâhilinde ölçülmektedir. Araştırmacı bu değişkenin DYY'yle negatif bir ilişki içerisinde olmasını beklemektedir.

3.6.2.5 Altyapı harcamaları

Bu nedenle iyi altyapılı ülkelerin daha fazla DYY'yi ülkeye çekmeleri beklenmektedir. Bu noktada DYY ev sahibi ülkelerin altyapısıyla pozitif bir ilişkiye sahip olacaktır.

3.6.2.6 Beşeri sermaye

Bu çalışmada beşeri sermaye GSYH'nin eğitim ve sağlığa harcanan kısmı üzerinden ölçülür. Bu çalışmada beşeri sermayenin DYY'yle pozitif bir ilişki içerisinde olması beklenmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM VERİ ANALİZİ VE TARTIŞILMASI

4.1 GİRİŞ

Bu bölümde ekonometrik analizin nihai sonuçları ARDL hesaplama tekniği temel alınarak verilmektedir. Bu araştırma, doğrudan yabancı yatırımın açıklayıcı değişkenlerle ilişkisi olup olmadığını izah etmede katkıda bulunur. Bu bölümden itibaren çalışma DYY belirleyen faktörler ampirik düzeyde incelenecektir. Bağımlı değişken olarak DYY birçok bağımsız değişkene ait bir fonksiyondur. Bağımlı değişkeni de içeren ve kullanılan en önemli bağımsız değişkenler aşağıdakileri içermektedir.

Tablo 4.1. çalışmadaki bağımlı ve bağımsız değişkenleri özetlemesi

Değişken	Kısaltma	Temsili Değişken	Beklenen İşaret	Ölçüm
Bağımlı değişken Doğrudan yabancı Yatırım	DYY		+	% GYSIH içindeki yüzdesi
Bağımsız Değişkenler				
Pazar Payı	RGSYH	Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla	+	GYSIH içindeki yüzdesi
Enflasyon	ENF		-	GYSIH içindeki yüzdesi
Ticaret serbestliği	TS	İhracat/GSYH	+	GYSIH içindeki yüzdesi
Hükümet harcamaları	HÜH		-	Yıllık Miktar
Altyapı harcamaları	AH		+	GYSIH içindeki yüzdesi
Beşeri Sermaye	BS	Eğitim ve Sağlık Harcamaları	+	GYSIH içindeki yüzdesi

Kaynak: Yazarın Hesaplaması (2019)

Tablo 4.1’de, görüleceği üzere, değişkenler ve beklenen işaret, vekil değişkenler ve ölçümler takdim edilmektedir. Pazar payı, ticaret serbestliği (TS), beşeri sermaye (BS) ve altyapı geliştirmeleri pozitif işarete sahipken enflasyon oranı (ENF) ve hükümet harcamalarının (HÜH) Etiyopya’ya yapılan doğrudan yabancı yatırımla negatif bir ilişki içerisinde olması beklenmektedir. Değişkenlerin ölçümü noktasında ihracatın GSYH içindeki oranı pazar payının, eğitim ticaret serbestliğinin, sağlık beşeri sermayenin vekil değişkeni olarak kullanılmıştır.

4.2 ÇALIŞMADAKİ DEĞİŞKENLER İÇİN TANIMLAYICI İSTATİSTİK

Tablo 4.2 (1988-2018 arası dönemi ele alan) bu çalışmada yer verilen değişkenlere dair tanımlayıcı bazı istatistikleri aktarmaktadır.

Tablo 4.2. Çalışmadaki Değişkenler İçin Tanımlayıcı İstatistik

	DYY	RGSYIH	ENF	TS	HÜH	AH	BS
Ortalama	2.1359	6.55	9.742	-1.724	109.77	0.462	3.936
Medyan	1.633	8.647	7.817	0.682	110.87	0.3702	3.983
Maksimum	5.67	13.859	44.391	7.665	120.929	1.781	5.9932
Minimum	0.00162	-8.6725	-8.484	-11.527	97.287	0.092	1.98234
Standart sapma	1.825	6.172	11.498	6.234	6.875	0.348	1.310

Kaynak: Yazarların E-views İstatistik Paket Programı’nı (2019) kullanarak yaptığı hesaplama

Görünüşe göre DYY’nin GYSH’ye oranı yıllar temelinde ortalama 2.135944’tür. Ticaret serbestliğinin oranı -1.724; enflasyonun oranı 9.742542; hükümet harcamalarının oranı yüzde 109.77; altyapı geliştirmenin oran ortalaması 0.462; beşeri sermayenin ortalaması 3.936’dır. DYY’nin ulaştığı azami oran 5.67, asgari oran 0.001620’dır. Hükümet harcamalarının ulaştığı azami oran 120.9295, asgari oran 97.287’dir.

4.3 BİRİM KÖK TESTİ

Zaman dizisi verilerini ele alırken durağan kavramlar çok önemlidir. Zaman dizi eğer ortalama ve varyans zaman içerisinde sabitse durağandır, iki dönem arasındaki kovaryans sadece gecikme veya açığa/mesafeye tabidir ve kovaryans fiili zamanda hesaplanmaz. Durağan olmayan zaman dizi verilerine dayanan bir regresyon çoğunlukla sahte regresyon sorununa yol açar, burada elde edilen sonuçlara göre anlamlı nedensellik

ilişkisinden ziyade eşzamanlı korelasyonlara dair deliller olarak eldeki değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle bir zaman dizisi verisini hesaplamadan önce önemli olan, durağanlığın test edilmesi ve bu noktada birim kök testinin devreye sokulmasıdır. Dolayısıyla bu çalışma birim kök testi için Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve philips perron istatistiğinden istifade etmiştir.

Eğer bir zaman sekansı değişkeni durağan olmayan bir birim kök içeriyorsa birim kök testi yapılır. Bu nedenle birim kök her türden işlem yapılmadan önce test edilir. Bu çalışmada da herkesin çok iyi bildiği bir test olarak Augmented Dickey Fuller (ADF) kullanılmıştır. Dickey ve Fuller'ın geliştirdiği hipoteze göre belirli bir değişkende veya değişkenlerde kök mevcuttur ve boş hipotez statik değildir. ADF aşağıdaki hesaba dayanmaktadır:

Tablo 4.3. Augmented Dickey Fuller Testi (ADF) Sonuçları

Sabitli				Sabitli ve Trendli		
Değişkenler	Düzey	Birinci dereceden fark	Sonuç	Düzey	Birinci dereceden fark	Sonuç
DYY	-1.941	-6.633	1(1) %1	-2.569	-6.561	1(1) %1
GSYIH	-3.847	-7.401	1(0) %1	4.649	-7.243	1(0) %5
ENF	4.335	-7.436	1(0)% 1	-4.348	-7.325	1(0) %1
TS	-4.865	-5.473	1(0) %	-4.986	5.377	1(1) %5
HÜH	-1.502	-6.722	1(1) %5	-4.45	-6.573	1(0) %1
AH	-3.56	-5.221	1(0) %	-4.45	-5.122	1(0) %1
BS	-1.037	-4.692	1(1) %1	-2.766	-4.605	1(1) %1
MacKinnon (1996) sabit, trendsiz				Kritik Değeri test:		
Kritik Değeri test:		1% level = -3.679	1% level = -4.309			
		5% level= -2.967	5% level= -3.57			
		10% level= -2.623	10% level= -3.22			

Kaynak: Yazarların E-views İstatistik Paket Programı'nı (2019) kullanarak yaptığı hesaplama

Tablo 4.3'ün de gösterdiği biçimiyle, I(0) ile I(1)'den oluşan bir karışım söz konusudur ama iki ayrı düzen mevcut değildir. Tablo 2'den de görüleceği üzere doğrudan yabancı yatırım (DYY), Reel GSYH (ENF), Ticaret Serbestliği (TS) ve Hükümet Harcamaları (HÜH), Altyapı Harcamaları (AH), Beşeri Sermaye (BS) tek düzende bir araya getirilmektedir (I.e. I(1)); bu düzen hem eğilime hem de kesime sahiptir. Diğer yandan sıfır düzeninde tüm değişkenler durağandır (I.e. I(0)); doğrudan yabancı yatırım ve beşeri sermaye hariç bir eğilime ve kesime sahiptir. ADF ile birlikte

tüm değişkenler durağandır, zira t değerleri hesaplandığında bu değerler eğilim ve kesim noktasında oluşan ilk farklılaşma sonrası yüzde beşten büyüktür. Tüm değişkenler ilk farklılıkla (kesim ve eğilimle) bütünleştiğinden biz yüzde 5’lik düzeyde bulunan ve durağan olmayan boş hipotez reddedilmektedir. Sıfır düzeninde DYY, HÜH, AH ve BS ile ilgili düzeyde durağan olmamaya dair boş hipotez (kesim, kesim ve eğilimle birlikte) kabul edilmektedir.

Tablo 4.4. Philips Perron test istatistiği

Değişkenler	Sabıtlı			Sabıtlı ve Trendli		
	Düzye	Birinci dereceden fark	Sonuç	Düzye	Birinci dereceden fark	Sonuç
DYY	-1.971	-6.768	1(1)1%	-2.673	-6.698	1(1) 1%
GSYIHB	-4.060		1(0)1%	-5.604	-11.181	1(0) 1%
ENF	-3.567	-13.482	1(0) 5%	-4.370	-12.860	1(0) 1%
TS	-5.451	-15.306	1(0) 1%	-9.409	-15.788	1(0) 1%
HÜH	-2.606	-8.151	1(1) 5%	-4.496	-7.993	1(0) 1%
AH	-3.543	-10.748	1(0) 5%	-3.878	-10.489	1(1) 1%
BS	-0.449	-10.956	1(1) 1 %	-2.786	10.486	1(1) 5%
MacKinnon (1996) with constant, no trend				Kritik Değeri test:		
Kritik Değeri test: % 1 seviye = -3.679				% 1 seviye= -4.309		
% 5 seviyesi = -2.967				% 5 seviye = -3.574		
% 10 seviye = -2.623				% 10 seviye = -3.221		

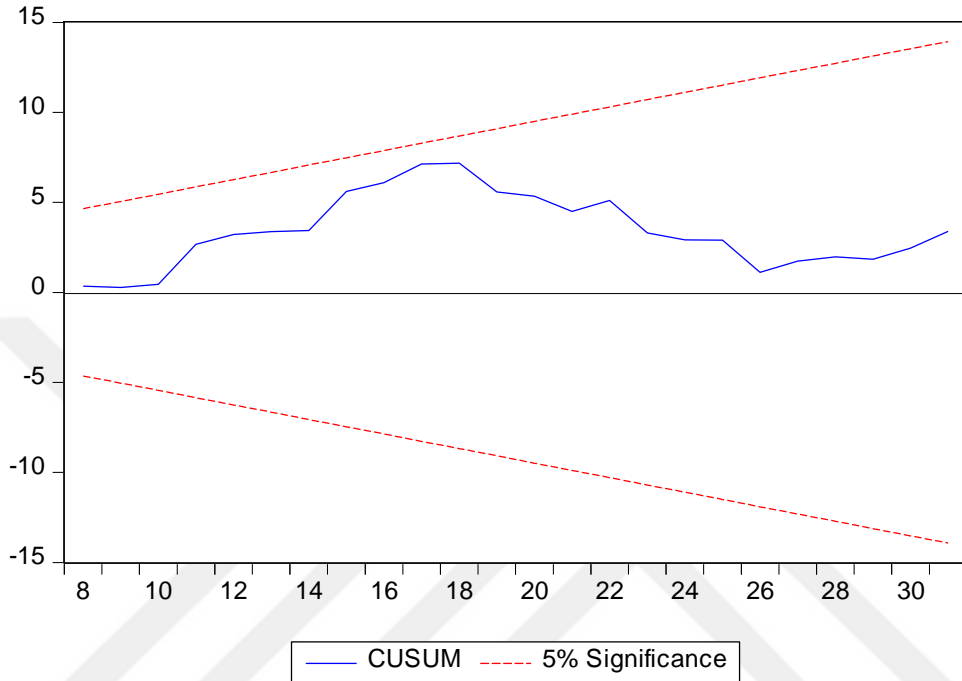
Kaynak: E-views İstatistik Paket Programı’ını (2019) kullanarak yaptığı hesaplama

Tablo 4.4’te de görülebileceği üzere tüm değişkenler kesim, eğilim ve kesim içeren ilk düzende (1(1) tüm değişkenler bütünleşmektedir. T değeri kritik değerden düşük olduğu için kesime sahip DYY, HÜH, BS ve ENF değişkenleri (1(0) düzeyinde bütünleşmemektedir, öte yandan DYY, AH ve BS ise eğilim ve kesime sahip düzeyde (1(0) bütünleşmemektedir.

4.4. MODELİN GEÇERLİLİĞİ

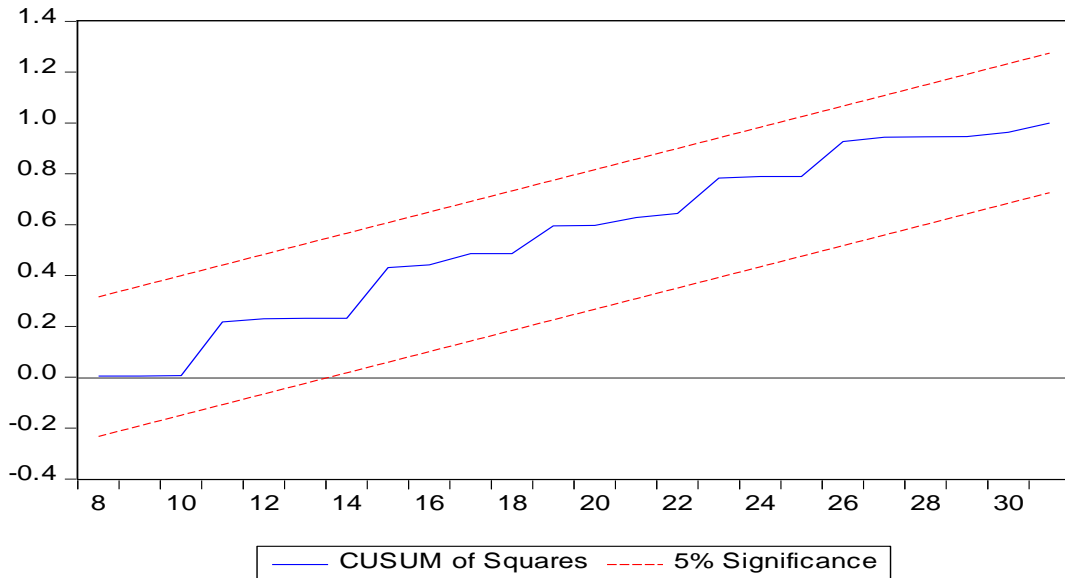
Modelin istikrarını uzun ve kısa vadeli ilişkiler dâhilinde belirlemek amacıyla tekrarlamalı testin kümülatif toplamı (CUSUM) kullanılacaktır. Model eğer çalışmanın ele aldığı dönemde % 5’lik anlam düzeyinin altında ise stabildir. Başka bir ifadeyle, eğer mavi çizgi kırmızı çizgilerin arasında ise model stabildir. Aşağıda yer alan Şekil 4.1’den ve Şekil 4.2’den görebileceğimiz üzere, mavi çizgi kırmızı çizgilerin arasındadır ki bu,

mavi çizginin % 5'lik anlam düzeyinde olduğunu gösterir. Bu nedenle model hem uzun hem de kısa vadeli hesaplamalarda stabildir.

Şekil 4.1. Plot of Cumulative Sum of Recursive Residuals

Kaynak: Yazarların E-views İstatistik Paket Programı'nı (2019) kullanarak yaptığı hesaplama

Şekil 4.2. Plot of Cumulative Sum of Recursive Square Residuals

Kaynak: Yazarın E-views İstatistik Paket Programı'nı (2019) kullanarak yaptığı hesaplama

4.5. HATA TESTLERİ SONUÇLARI

Her türden araştırmada yorum ve analiz aşamasına geçmeden önce ilk olarak hata bulma testi yapılmalıdır. Bu noktada uzun ve kısa vadeli hesaplamaların geçerli olduğundan emin olmak için hata bulma testleri yapılacaktır.

Tablo 4.5. Hata Testleri Sonuçları

Test İstatistiği	LM versiyon	F versiyon
A: Seri korelasyon Ho: seri korelasyon yok	CHSQ (1) = 1.3529[.245]	F F(1,21)= .99173[.331]
B: İşlevsel Form Ho: İhmal edilen değişkenler yok	CHSQ (1) = 3.0772[.079]	F (1, 21) = 2.4002[.136]
C: normallik Dağılımı Ho: Normal dağılım var	CHSQ (2) = .83381[.659]	Not applicable
D: heteroskedastisite Ho: heteroskedastisite var	CHSQ (1) = .37439[.541]	F (1, 28) = .35385[.557]

Kaynak: Yazarın Micro-Fit İstatistik Paket Programı'nı (2019) kullanarak yaptığı hesaplama

A: CHSQ ile bağlantılı p değeri yüzde beşlik standart anlam düzeyinden daha yüksek olduğundan (yani: $0.245 > 0.05$), biz, dizisel ilintinin olmadığına dair boş hipotezi reddediyor, modeldeki hataların dizisel açıdan ilintili olduğu çıkarımında bulunuyoruz.

B: CHSQ ile bağlantılı p değeri yüzde beşlik anlam düzeyinden daha yüksektir (yani: $0.79 > 0.05$), ihmal edilmiş değişkenlerin yol açtığı sapmadan muzdarip olup olmadığı ile ilgili Ramsey'nin RESET testine ait boş hipotezi reddediyoruz. Modelin bu ihmal edilmiş değişkenlerin yol açtığı sapmadan muzdarip olmadığını söyleyen boş hipotezi doğru kabul ediyoruz, buna göre model doğru bir biçimde belirlenmiştir.

C: Boş hipoteze göre kalıntılar normal şekilde dağılmaktadırlar. Jaque-Berra normalite testiyle bağlantılı p değeri yüzde beşlik anlam düzeyinden yüksek olduğu için (yani: $0.659 > 0.05$) boş hipotezi reddediyoruz.

D: Test istatistiği ile bağlantılı p değeri yüzde beşlik standart anlam düzeyinden yüksek olduğundan (yani: $0.541 > 0.005$), biz değişen varyansla ilgili boş hipotezini reddediyoruz.

Yukarıdaki test sonuçları temelinde bu çalışmada hesaplanan uzun dönmeli ARDL modelinin tüm hata bulma testlerini geçtiği sonucuna ulaşabiliriz.

4.6. EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ

Dizilerin durağan olmayışına karşın doğrusal değişken kombinasyonu durağan bir sürece yol açabilir. Eğer bu tespit doğru ise o vakit değişkenlerin arasında eşbütünlüşme üzerine kurulu bir ilişkiye sahip olduklarını söyleyebiliriz. İyi yapılandırılmış bir modele sahip olmak için yapılacak analiz noktasında eşbütünlüşme testi uygulanır.

Araştırmacı değişkenler arasında uzun vadeli ilişki olup olmadığını kontrol etmek ister. Bizim analizimizde ise biz Pesaran vd'nin (2001) kullandığı Sınır Testi'ne başvuruyoruz. Araştırmacı Sınır Testi'nin geliştirdiği F istatistiği ile kritik değeri kıyaslıyor ve bir karara varıyor. Eşbütünlüşme olmadığına dair boş hipotez, eğer F istatistiği üst sınır kritik değerinden yüksek ise reddedilecektir. Eğer F istatistiği alt sınır kritik değerinden düşükse eşbütünlüşme olmadığına dair boş hipotezi redde tabi tutamayız.

Tablo 4.6: Eşbütünlüşme için Sınır Testi

Hesaplanmış F-istatistiği	Null Hipotez: İlişki düzeyi yok			
Test Statistic	5.887	10%	1,99	2.94
F- istatistik	6	5%	2.27	3.28
K				

Kaynak: E-views istatistiksel paket programını (2019) kullanarak yaptığım hesaplama

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere F istatistiği % 5'lik anlam düzeyinde, üst sınır kritik değerinden (3.28) ve alt sınır kritik değerinden (2.27) büyüktür. Bu nedenle biz değişkenler arasında eşbütünlüşme olmadığına dair boş hipotezi reddediyoruz. Bu noktada uzun vadede değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

4.7. UZUN VADELİ ARDL MODELİ HESAPLAMASI

Hesaplanan F değeri için belirlenmiş ve genel kabul gören kural, modelin tüm anlamını teyit etmektedir. Genel kabul gören kural hesaplanan F değerinin (11.0317) 4'ten büyük olduğunu gösterdiğinden, F testi tüm modelin anlamlı olduğunu doğrulamıştır.

Tablo 4.7 Akaike Enformasyon Kriteri Üzerinden Hesaplanan Uzun Vadeli Hesaplama Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	Standart hata	T- istatistik	P-değeri
GSYIHB	-0.14716	0.040632	-3.6218]	0.002 **
ENF	-0.12847	0.023552	-5.4547	0.000 **
TS	-0.027719	0.030582	-0.90639	0.375
HÜH	-0.026346	0.039341	-0.66967	0.510
AH	1.7016	0.60689	2.8038	0.010 **
BS	1.5047	0.21893	6.8730	0.000 **
C	0.41345	3.8626	.10704	0.916

R² = 0. 80779

R-Bar-kare= **.73456**

F-Stat. F(7,22)= 11.0317[.000]

DW-istatistik = **2.4629**

* ve ** sırasıyla % 1 ve % 5'lik anlamı ifade etmektedir.

Kaynak: Yazarın Macro-Fit İstatistik Paket Programı'nı (2019) kullanarak yaptığı hesaplama

Toplam anlam testi için kullanılan diğer bir önemli yol da p değeridir. Modelde p değeri (0.000) ne kadar küçükse tüm değişkenlerin model açısından anlamsız olduğunu söyleyen boş hipotezi reddetme olasılığı da o ölçüde artar. Başka bir ifadeyle: B0= B1=.....B16=0. Dolayısıyla bu ifadeyi reddettiğimizde tüm modelin anlamlı olduğunu söylemiş oluruz. Modelin uyum iyiliği ise determinasyon katsayısı (R Kare) ile ölçülmektedir. Regresyon sonucunun da gösterdiği biçimiyle, determinasyon katsayısı 0.80779'dir. Bu da bağımlı değişkendeki (DYY) varyasyonun yaklaşık % 80.779'nun modeldeki açıklayıcı değişkenlerce izah edildiğini ortaya koymaktadır. Buna göre DYY'deki varyasyonun geri kalan yüzde 19.221'lik dilimi ise modele dâhil edilmiş veya hata terimine eklenmiş diğer değişkenlerce izah edilmektedir.

4.7.1 Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli

Uygun hata bulma testlerinin yapılması ardından, açıklayıcı değişkenlere ait hesaplanmış katsayıların işareti ve mevcut çokluğu yorumlanır veya tartışılır. Üçüncü bölümde de ifade edildiği biçimiyle doğrudan yabancı yatırımları etkileyen altı değişken mevcuttur. Çoklu regresyon modelinin sonuçlarından da görüldüğü kadarıyla, tüm değişkenlerin hesaplanmış katsayıları altı açıklayıcı değişkenlerin tamamı dikkate alındığında, % 5'lik anlam düzeyinde anlamlı bulunmuş, dört değişken ise yüzde beşlik anlam düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Yukarıdaki ARDL hesaplamasına ait sonuç üzerinden, hesaplanan katsayıları iki haneli bir rakama yuvarlamak suretiyle aşağıdaki modele ulaşmak mümkün olmaktadır.

$$\begin{aligned}
 \text{DYY}_t = & 0.41345 - 0.14716 \text{GSYIHB}_t - 0.12847 \text{ENF}_t - 9.027719 \text{TS}_t - 0.026346 \text{HÜH}_t + \\
 & (-3.6218) \quad (-3.6218) \quad (-5.7157) \quad (-1.0823) \quad (-0.18049) \\
 & 1.7016 \text{AG}_t + 1.5047 \text{BS}_t + \text{Ui} \dots \dots \dots \text{(4.1)} \\
 & (2.4413) \quad (7.1402)
 \end{aligned}$$

Tablo 4.7 değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkinin sonuçlarını vermektedir. Pazar payı için bir vekil değişken olarak kullanılan reel GSYH'nin büyüme oranı, negatif ilişkiye sahip bir değişken olarak tespit edilmiş, istatistiksel açıdan yüzde beşlik anlam düzeyinde DYY'ye ait anlamlı bir belirleyici etken olduğu görülmüştür. Bu denkleme giren GSYH'nin büyüme oranı negatif bir katsayıya sahiptir ve istatistiksel açıdan anlamlıdır. Hipotezin ortaya koyduğu biçimiyle söz konusu değişken pozitif ilişkiye sahiptir ama bu çalışmada GYSH'nin büyüme oranının katsayısı negatif çıkmıştır. Bu negatifliğin nedeni muhtemelen ülkedeki politik istikrarsızlıktır ki bu istikrarsızlık ekonomik istikrarsızlığa sebep olmaktadır. Son on yıl içinde devrim yaşanmış, bu da yabancı yatırımcıların, ortamdaki belirsizliklere bağlı olarak, sermaye yatırma konusunda şevkini kırmıştır. Reel GSYH'deki büyümede karşımıza çıkan negatifliğin diğer bir sebebi ise gelişmekte olan ülkede yatırımların pazar arayışı içinde olmayan DYY biçiminde gelişmesidir. Pazar Payının negatif değerde bulunması, mevcut literatürle çelişen bir sonuç değildir. Geçmişte yapılmış çalışmalar da anlam düzeyi konusunda benzer bulgular aktarmaktadır. Workneh (2015) göre pazar payı Etiyopya'ya DYY akışını negatif ve istatistiksel açıdan anlamsızdır.

Enflasyon oranı, % 5'lik anlam düzeyinde doğrudan yabancı yatırıma ait negatif ilişkili ve istatistiksel açıdan anlamlı bir belirleyici etken olarak tespit edilmiştir. Yüksek enflasyon düzeyinde yabancı yatırımcılar enflasyon oranı yüksek bir ülkeye yatırım yapmak istememektedirler. Buna göre makroekonomik istikrarın yabancı yatırımcıları daha fazla yatırımda bulunmaya teşvik ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin enflasyonda yüzde onluk bir artış doğrudan yabancı yatırımı yüzde ondan fazla azaltacaktır. Başka bir ifadeyle, reel varlık değerinde yüksek olan enflasyon düşerse hammadde fiyatları artar. Bu da işletmenin işlem maliyetini artırır. Buna göre enflasyon

oranı doğrudan yabancı yatırım üzerinde negatif bir etkiye sahiptir ve katsayısı 0.13411'dir. Bu da diğer her şeyin sabit kalması kaydıyla, enflasyonda % 1'lik bir artışın doğrudan yabancı yatırımda yüzde 0.13411'lik bir azalmaya sebep olacağı anlamına gelir. Bu bulguya göre makroekonomik istikrar Etiyopya'ya yönelik DYY akışında önemli bir belirleyici etkendir. Söz konusu bulgu Getinet ve Hirut (2006), Workneh (2015) ve Mesele (2016) çalışmalarındaki bulgularla uyumludur.

Ev sahibi ülkenin altyapısını geliştirmesi, Etiyopya'ya DYY çekilmesi noktasında anlamlı bir etkiye ve % 5'lik pozitif anlama sahiptir. Bu pozitifliğe ve altyapının istatistiksel açıdan sahip olduğu anlama dair yorum mevcut literatür eleştirisinde ortaya konmuştur. Altyapı, karayolları, limanlar, demiryolları ve telekomünikasyon sistemleri gibi farklı boyutları ve kurumsal geliştirmeleri kapsar. Gelişkin bir altyapıya sahip olmak yabancı yatırımcıların yüzleşecekleri maliyetleri azaltacak, onların yatırımlardan elde ettikleri getirilerin oranını maksimize etmelerini sağlayacaktır. Dolayısıyla altyapısı iyi olan ülkelerden daha fazla DYY'yi ülkelerine çekmeleri beklenir (Workneh , 2015). Altyapı geliştirme, 1.7016'lık katsayısı ve % 5'lik anlam düzeyi ile doğrudan yabancı yatırım üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Yani diğer şeyler sabit kalması kaydıyla, altyapı geliştirmede yüzde birlik artış sağlanması durumunda doğrudan yabancı yatırım yüzde 1.7016 artacaktır. Araştırmacının kanaatine göre, altyapı geliştirmenin DYY bağlamında sahip olduğu bu güçlü anlamın sebebi, Etiyopya hükümetinin bugün karayolları, otobanlar, köprüler ve barajları Çinli şirketler gibi kimi uluslararası şirketlerle işbirliği içerisinde geliştirmeye çalışıyor olmasıdır.

Beşeri sermayenin DYY akışlarıyla olumlu, istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmada GSYH'de sağlık ve eğitimin sahip olduğu pay beşeri sermayeyi ölçmek için kullanılmıştır. Beşeri sermaye, 1.504'lük katsayıya sahip % 5 anlamlılık düzeyinde olup doğrudan yabancı yatırım üzerinde anlamlı, güçlü ve pozitif bir etkiye sahiptir. Yani diğer her şey sabit kalmak kaydıyla, beşeri sermayedeki yüzde 1'lik artış, doğrudan yabancı yatırımda 1.504'lük bir artışa neden olacaktır. Bulguların işaret ettiği biçimiyle, beşeri sermayenin olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olması, geçmiş çalışmaların bulgularıyla ve mevcut literatürle uyumludur. Workneh'ye (Workneh , 2015) göre yatırımları ülkeye çekmek için büyük, verimli ve eğitilmiş bir

nüfusa ihtiyaç vardır. Nüfus ne kadar eğitimliyse o ülke kendisine o kadar çok DYY çekecektir.

Araştırmacının kanaatine göre, beşeri sermayede okul ve sağlık merkezlerinin çeşitlendirilmesine bağlı olarak yaşanan gelişim sonucu yabancı yatırımcılar, Etiyopya'ya yatırım yapmayı istemektedirler.

4.8. KISA VADELİ HATA DÜZELTME MODELİ

Kısa vadeli HDM uzun vadeli ARDL modeli tahmin edildikten sonra hesaplanır. Hata düzeltme modeli (HDM) dinamik modelde denge noktasına ulaşmak için yapılan ayarlamaların hızını gösterir. Kısa vadeli model şu şekildedir:

Table 4.8. Hesaplanan Kısa Erimli Katsayılar: HDM Yaklaşımını Kullanarak Yapılan Hesaplama

Değişkenler	Katsayı	Standart hata	T- istatistik	P-değeri
GSYIHB	-0.108630	0.055521	-1.956552	0.2087
ENF	-0.063553	0.025450	-2.497213	0.0205 **
TS	-0.013772	0.037092	-0.371284	0.71140
HÜH	-0.060778	0.046215	-1.315108	0.2020
AH	1.817726	0.737475	2.464795	0.0220 **
BS	1.169251	0.359230	3.254887	0.0036 *
C	4.147335	4.551706	0.911161	0.3721
ECM	-0.763280	0.140333	-5.439052	0.000

R² = 0.691345
R-Bar-Kare = **.593136**
F-Stat = 7.039566[.000]
DW-istatistik = **2.447714**

* ve ** işaretleri anlam düzeyinin sırasıyla % 1 ve 5 olduğunu göstermektedir.

Kaynak: Yazarın E-views İstatistik Paket Programı'nı (2019) kullanarak yaptığı hesaplama

Tablo 4.8'teki hata düzeltme katsayısı -0.763280 olarak hesaplanmaktadır. Önemli olan bu katsayı olumsuz bir işarettir ve denge noktasına gelmek için yapılacak ayarlamaların hızlı gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır. -0.763280'lik HDM katsayısı kısa vadede dengesizliğin yaklaşık % 76'nin her yıl uzun vadeli dengeye kavuşma yönünde düzelttiğini, istikrarlı ilişkinin şok yaşadığı durumda dengenin sağlandığını ifade etmektedir. Modeldeki R-Kare ise bağımsız değişkenlerin kısa vadede DYY'ye ait

bağımlı değişkenlerin % 69.1345'ini açıkladığını ortaya koymaktadır. F-istatistiği sağlamdır ve DW İstatistiği modelde otomatik bağıntının bulunmadığını göstermektedir.

Uzun vadeli hesaplamada olduğu gibi altyapı geliştirme ve enflasyon oranı Etiyopya'da DYY ile ilgili olarak %5'lik anlam düzeyine sahiptir. Beseri Sermeyi oranı da Etiyopya'da % 1'lik anlam düzeyine sahip olmakla DYY üzerinde positif bir etkiye sahiptir.

BEŞİNCİ BÖLÜM SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİSİ

5.1 SONUÇ

Çalışmanın ana amacı, 1988-2018 arası döneme ait olan ve Dünya Bankası'ndan alından verilere başvurmak suretiyle, Etiyopya'da DYY'ye ait belirleyici etkenleri ampirik düzeyde analiz etmektir. Uzun vadeli ilişkileri tespit etmek için ARDL (Autoregressive Distributed Lag Model), kısa vadeli ilişkileri tespit etmek içinse Hata Düzeltme modeline (HDM) kullanılmıştır. ARDL modeli uygulanmadan önce birim kök testi için Augmented Dickey-Fuller testine (ADF) kullanılmıştır, zaman dizileri özelliklerini belirlemek amacıyla, değişkenlerin sabit olup olmadıkları test edilmiştir. Model diyagonal test tekniği kullanılarak, istikrarı ile ilgili olarak teste tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçların ortaya koyduğu biçimiyle, seri korelasyon kanıtı, işlevsel form sorunu (yani modelin doğru bir biçimde belirlenme sorunu), varyansın sabit olmaması sorununa rastlanmamış, ayrıca geri kalan kanıtlar ise normal dağılıma sahiptir.

Ampirik sonuçların ortaya koyduğu biçimiyle, (Reel GSYH'deki büyüme üzerinden ölçülen) pazar büyüklüğü olumsuz bir etkiye yol açsa da uzun vadede DYY üzerinde istatistiksel açıdan önemli bir etkiye sahiptir. Bu negatiflik ülkenin iç pazarının istikrarlı olmaması ile ilgilidir. Zira son on yıl içerisinde ülke devrimlere ve politik istikrarsızlığa tanıklık etmektedir. Yabancı yatırım projelerinin büyük bir kısmı ihracat odaklı olduğundan bu yatırım noktasında iç pazar dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle durağan özelliklere sahip iç pazarın büyüşüğü, doğrudan yabancı yatırım akışının verili düzeyine önemli bir etkiye sahip değildir.

Enflasyon oranının katsayısı negatiftir ve istatistiksel açıdan anlamlıdır. Enflasyonun anlamlı ve negatif bir katsayıya sahip olması, yatırımcıların

makroekonomik açıdan istikrarlı bir ortama daha fazla önem verdiğinin bir delilidir. Yabancı yatırımcılar sermayelerinin değerinin eksilmeyeceği bi pazara girmek istemezler.

Bu nedenle bu çalışmada ortaya konulduğu biçimiyle, enflasyon oranı ne kadar yüksekse Etiyopya'ya akan doğrudan yabancı yatırım miktarı o oranda düşük olacaktır.

Altyapı geliştirme, Etiyopya'da doğrudan yabancı yatırım üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir, bu etki ise tüm anlam düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Yani altyapı ne kadar çok geliştirilirse ev sahibi yabancı yatırımcıları o kadar çok kendisine çekecektir.

Bu çalışmanın tespit ettiği biçimiyle, beşeri sermaye Etiyopya'da DYY'ye üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Bu pozitifliğin ve anlamın sebebi ülkenin sağlık ve eğitim hizmetlerindeki kaliteyi artırıyor olmasıdır. Bu yönde atılan adımların yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesini sağlayacağına hiç şüphe yoktur.

5.2 POLİTİKA ÖNERİSİ

Çalışmanın çıkarımı ve bulguları temelinde araştırmacı aşağıdaki politika önerilerini dile getirmektedir:

Büyüme konusunda gerekli ilk dürtüyü Etiyopyalılar vermelidirler. Ülkenin Pazar payını artırmak ve etkin kılmak için hükümet, ülkedeki politik istikrarsızlık meselesini çözüme kavuşturmaya ve ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Bu nedenle hükümet iç yatırıma mani olan etkenlere odaklanmalıdır. Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcıların başarılı işler çıkarttığı bir ülkeye yatırım yapmak isterler. Başka bir ifadeyle yerli yatırımcıların başarısı yabancı yatırımcıların ev sahibi ülkeye yerleşmesine etki eder.

Hükümet daha fazla sayıda yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmek için makroekonomik istikrarı aklının bir köşesinde tutmalıdır. Bu noktada bilinmelidir ki farklı politikalara başvurulduğunda enflasyon oranı da düşecektir. Enflasyon ne kadar düşükse yabancı yatırımcılar da ülkeye yerleşip yatırım projelerine imza atmakla daha fazla ilgileneceklerdir.

Hükümet, karayolları, köprüler, demiryolları, havalimanları ve barajlar gibi altyapı hizmetlerini geliştirmelidir. Hükümet altyapının kalitesini artırdığı ölçüde doğrudan yabancı yatırımın miktarı da artacaktır.

Beşeri sermaye, doğrudan yabancı yatırımın ülkeye yüksek miktarlarda çekilmesi için başvurulan diğer bir girişimdir. Bu bağlamda hükümet eğitim ve sağlık sektörü gibi beşeri sermayelerin kalitesini pozitif yönde artırabilecek faktörleri geliştirme ve artırma yönünde adımlar atmak zorundadır.

KAYNAKÇA

- Alemayehu, G. (1999). Theories of the Determinants of Foreign Direct Investment and their Relevance in African Context. *Economic Focus*, Vol. 2. No.3 pp. 5-16
- Alfaro, L. (2003). Foreign direct investment and growth: Does the sector matter. *Harvard Business School*, 1-31.
- Anyanwu, J. C., & Erhijakpor. (2004). Trends and Determinants of Foreign Direct Investment in Africa. *West African Journal of Monetary and Economic Integration*, Second Half, 21-44.
- Anyanwu, J. C. (1998). An Econometric Investigation of the Determinants of Foreign Investment in Nigeria. *Rekindling Investment for Economic Development in Nigeria*, Ibadan, 219 - 241.
- Asiedu, E. (2002). On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different? *World Development*, Vol.30, No.1, pp.107-119.
- Asiedu, E. (2004). Policy Reform and Foreign Direct Investment in Africa: Absolute Progress but Relative Decline. *Development Policy*, 22(1), 41-48.
- Asiedu, E. & Noorbakhsh, F. P. (2002; 2001). Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different; Human Capital and FDI Inflows to Developing countries: New Empirical Evidence. *World Development*, pp.1593-1601.
- Basu, A., & Srinivasan, K. (2002). *Foreign Direct Investment in Africa. Some Case Studies*. IMF Working Paper 61.
- Batra, G. (2003). *Investment Climate Around the World: Voices of the Firms from the World Business Environment Survey*. Washington D.C.: World Bank .
- Berhanu, N. (1999). *Foreign Direct Investment in Ethiopia*. Economic Focus, Vol. 2, no.3.
- Botric , V., & Škufljic , L. (2006). Main Determinants of Foreign Direct Investment in the Southeast European Countries. *Transition Studies Review*, 13(2), 359–377.
- Brahmasrene T., and Jiranyakul K. (2001). Foreign Direct Investment in Thailand, What Factors Matter?, *Proceedings of the Academy for International Business*, 1(2).
- Carlos, A., Sahay, R., & Calvo, G. (1995). Capital Flows in Central and Eastern Europe: Evidence and Policy Options, No. 95/57.
- Chakrabarti, A. (2001). The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions. *KYKLOS* Vol.54, pp. 89-114.
- Chan, K. and Gemayel, E., 2004. *Risk instability and the pattern of foreign direct investment in the Middle East and North Africa region*, Working Paper, No.139, IMF.

- Chen, K. (1983). *Multinational Corporations, Technology, and Employment*. London. the Macmillan Press Ltd.
- Çiftçioğlu, S., Karaaslan, C., & Demir, M. (2004). *Savings, investment, exports and economic growth in Turkey*. Review of Social, Economic and Business Studies, 3(4).
- Cotton, L., & Ramachandran, V. (2001). *Foreign Direct Investment in Emerging Economies Lessons from sub-Saharan Africa*. World Institute for Development Economics Research Discussion Paper No. 2001/82.
- Dauti, B. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment inflow in South East European Countries - Panel Estimation, Proceedings of the International Conference. *Economic & Social Challenges and Problems*, Vol. 1, 87-112.
- Delali, A., & Joe, P. (1997). *The Determinants and Impact of Foreign Direct*. London: London Metropolitan University; Retrieved on March 2, 2019 from http://www.scribd.com/word/full/11495?access_key=64vfkomsyp259.
- Dunning, J. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Wokingham, U.K: Addison Wesley publishing company.
- Ehimare, O. (2011). Foreign direct investment and its effect on the Nigerian economy. *Business Intelligence Journal*, 4(2), 253-261.
- Fedderke J. W., and Romm A.T. (2006). Growth impact and determinants of foreign direct investment into South Africa, 1956–2003. *Economic Modeling*, 23, 738–760.
- Feils D. J. and Rahman M. (2008). Regional Economic Integration and Foreign Direct Investment: The Case of NAFTA. *Management International Review*, 48(2), 147-163.
- Gebre, T. (2010). *Determinant of Foreign direct Investment in Ethiopia*. Arba Minch: Arba Minch University.
- Getinet Haile and Hirut Assefa (2006), *Determinants of Foreign Direct Investment in Ethiopia: a time series analysis*, University of Westminster.
- Gebrekidan, M. (2013). *foreign direct investment and ethiopian economy (a trend, determinant and impact analysis)*. Mekelle: Mekelle University.
- Gholami, R., Lee, S-Y. T., & Heshmati, A. (2006). The Causal Relationship between Information and Communication Technology and Foreign Direct Investment. *the World Economy*, Vol. 29, No. 1, 43-62.
- Haile, G., & Assefa, H. (2005). *Determinants of Foreign Direct Investment in Ethiopia: a timeseries*. Paper prepared for the 4th International Conference on the Ethiopian Economy.
- Harrison, Andrew, L., Elsey, E., & Dakiran, E. (2000). *International Business: Global Competition from a European Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Ikiara. (2003). *Foreign Direct Investment, Technology Transfer and Poverty Alleviation: Africa's Hopes and Dilemma*, African Technology Policy Network Special Paper.
- IMF (1993). *Balance of Payment Manual* (5th edition). Washington D.C. Retrieved on December 14, 2018 from <http://www.imf.org/external/np/sta/bop/BOPman.pdf>.
- Jenkins, Carolyn and Thomas, Lynne (2002). *Foreign Direct Investment in Southern African: Determinants, Characteristics and Implications for Economic Growth and Poverty Alleviation*. Retrieved on December 10, 2018.

- Kersan, S., & Orlic, E. (2007). Determinants of FDI in CEE, Western Balkan Countries (Is Accession to the EU Important for Attracting FDI?). *Economic and Business Review*, 9(4), 333-350.
- Khair-UZ-Zaman, Hashim S., & Awan Z. (2006). Economic Determinants of Foreign Direct Investment in Pakistan. *Gomal University Journal of Research*, 22, 49-57.
- Laar, v. M., & Soderstein, B. (2004; 1992). *Dutch Direct Investment in Central and Eastern Europe and Central Asia; International Economics*. Maastricht; London, the Netherlands: Macmillan Press.
- Lewis, J. (1999). Factors Influencing Foreign Direct Investment in Lesser Developed Countries. *The Park Palace Economist*, Vol. VIII, pp.99-107.
- Linda, M., & Said, M. (2007). *Foreign direct investment in the Middle East and North Africa region*. Global Business Advancement, Vol. 1, No. 1.
- Mengistu, B., & Adams, S. (2007). Foreign Direct Investment, Governance and Economic Development in Developing Countries. *Journal of Social, Political and Economic Studies*, 32(2), 223-249.
- Mesele, R. T. (2016). *Determinantes of foreign direct investment in ethiopia*. Addis Ababa: IGNOU University press.
- Mete, M., & Bozgeyik, Y. (2017). An Empirical Investigation on Determinants of Foreign Trade in Turkey. *Expert Journal of Economics*, Volume 5, pp. 27-37.
- Morisset, J. (2001). *Foreign Direct Investment in Africa*. Policies Also matter, Transnational Corporation, 107-125.
- Musila, J. W., & Sique, S. P. (2006). Accelerating foreign direct investment flow to Africa: from policy statements to successful strategies. *Managerial Finance*, 32(7), 577-593.
- Nnadozie, E., & Osili, U. O. (2004, Nov 2). *U.S. Foreign Direct Investment in Africa and its Determinants*. UNECA Workshop of Financial Systems and Mobilization in Africa, Nov 2nd 2004.
- Noorbakhsh, F., Paloni, A., & Youssef, A. (2001). Human Capital and FDI Inflows to Developing countries :New Empirical Evidence. *World Development*, Vol.29, No. 9, pp. 1593-1601.
- OECD. (2002). *Foreign Direct Investment for Development: Maximizing benefits and minimizing cost*. Paris: OECD publishing service, Retrieved on March 5, 2019 from <http://www.oecd.org/dataoecd/47/51/1959815.pdf>.
- OECD (2005). *Investment for African Development: Making it Happen*. NEPAD/ OECD Investment Initiative. Retrieved on January 10, 2018 from <http://www.oecd.org/dataoecd/57/20/34906539.pdf>.
- Owusu, G., & Antwi, J. (2013). Foreign Direct Investment: A Journey To Economic Growth In Ghana - Empirical. *International Business & Economics Research Journal*. Volume 12, No. 5, pp. 573-584.
- Pesaran, M., Y. Shin and R. J. Smith (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationship, *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- Rahman, A. (2015). Impact of foreign direct investment on economic Empirical evidence from Bangladesh. *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 7, No. 2, 178-185.
- Root, F., & Ahmed, A. (1979). Empirical Determinants of Manufacturing Direct Foreign Investment in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 27:751-767.

- Sanyang, M. L. (2018). Does Agriculture have an Impact on Economic Growth? Empirical Evidence from the Gambia. *European Journal of Business and Management*, Vol.10, pp. 88-99
- Schneider , F., & Frey, B. (1985). Economic and political determinants of foreign direct. *World Development*, 13(2), pp.161-175.
- Sekkat, K., Veganzones- Varoudakis, & M-A. (2007). Openness, Investment Climate, and FDI in Developing Countries. *Review of Development Economics*, 1, 1(4), 607–620.
- Sisay, A. M. (2010). Determinants of private investment in Ethiopia. *Ethiopian Journal of Economics*, Volume XIX, No. 1, pp.75-126
- Thomas, A. P., & Peter, H. L. (2000). *International Economics* (11th edition). New York ,USA: McGraw- Hill Companies,Inc.
- UNCTAD. (2007). *Transnational Corporations, Extractive Industries and Development*. New York and Geneva, United Nations: World Investment Report; Retrieved on April15,2019 from http://www.conapri.org/download/wir2007_en.pdf.
- UNCTAD (1998). *World Investment Report: Trends and Determinants*. New York and Geneva: United Nations. Reterieved on January 18, 2019 from http://www.unctad.org/en/docs/wir1998overview_en.pdf.
- Woldemeskel, S. M. (2008). *Determinants of Foreign Direct Investment in Ethiopia*. Maastricht: Maastricht University.
- Workneh, A. M. (2015). Factors affecting fdi flow in ethiopia: an empirical investigation. *International Journal of Current Research*, Vol. 7, pp.12608-12614.
- Zhang , K. H. (2001). What Attracts Foreign Multinational Corporations to China?. *Contemporary Economic Policy*, 19(3), 336-346.

EKLER

EK A: Çalışmadaki Değişkenler için Tanımlayıcı İstatistik

	DYY	RGSYH	TS	ENF	H_H	AH	BS
Mean	2.135944	6.550340	-1.723903	9.742542	109.7708	0.461821	3.936231
Median	1.633506	8.647812	0.682729	7.817301	110.8723	0.370210	3.983110
Maximum	5.671200	13.85933	7.665659	44.39128	120.9295	1.781200	5.993210
Minimum	0.001620	-8.672480	-11.52710	-8.484249	97.28732	0.092351	1.982340
Std. Dev.	1.825477	6.172577	6.323913	11.49808	6.875441	0.348824	1.310011
Skewness	0.609345	-0.916382	-0.355106	1.304579	-0.249908	1.905021	0.027489
Kurtosis	2.072927	2.903862	1.757711	4.922854	1.777011	7.601691	1.549563

EK B: Teşhis Testleri

```

Diagnostic Tests
*****
* Test Statistics * LM Version * F
Version *
*****
*****
*
*
* A:Serial Correlation*CHSQ(1) = 1.3529[.245]*F(1,21)
= .99173[.331]*
*
*
* B:Functional Form *CHSQ(1) = 3.0772[.079]*F(1,21)
= 2.4002[.136]*
*
*
* C:Normality *CHSQ(2) = .83381[.659]*
Not applicable *
*
*
* D:Heteroscedasticity*CHSQ(1) = .37439[.541]*F(1,28)
= .35385[.557]*
*****
R-Squared .80658 R-Bar-Squared
.74504
S.E. of Regression .93255 F-Stat.
F(7,22) 13.1064[.000]
Mean of Dependent Variable 2.1696 S.D. of Dependent
Variable 1.8469
Residual Sum of Squares 19.1322 Equation Log-
likelihood -35.8208
Akaike Info. Criterion -43.8208 Schwarz Bayesian
Criterion -49.4256

```

DW-statistic

2.3968

EK C: Akaike Enformasyon Kriteri Üzerinden Hesaplanan Uzun Vadeli Hesaplama Katsayıları

Estimated Long Run Coefficients using the ARDL Approach

ARDL(0,0,1,0,0,0,0) selected based on Schwarz

Bayesian Criterion

Dependent variable is FDI

30 observations used for estimation from 1988 to 2017

Regressor	Coefficient	Standard Error
T-Ratio[Prob]		
RGSYH	-.14716	.040632
-3.6218[.002]		
ENF	-.12847	.023552
-5.4547[.000]		
TS	-.027719	.030582
-.90639[.375]		
HUH	-.026346	.039341
-.66967[.510]		
AH	1.7016	.60689
2.8038[.010]		
BS	1.5047	.21893
6.8730[.000]		
C	.41345	3.8626
.10704[.916]		

EK D: Hesaplanan Kısa Erimli Katsayılar: HDM Yaklaşımını Kullanarak Yapılan Hesaplama

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
DYY(-1)	0.236720	0.182764	1.295222	0.2087
RGSYH	-0.108630	0.055521	-1.956552	0.0632
TS	-0.013772	0.037092	-0.371284	0.7140
ENF	-0.063553	0.025450	-2.497213	0.0205
H_H	-0.060778	0.046215	-1.315108	0.2020
AH	1.817726	0.737475	2.464795	0.0220
BS	1.169251	0.359230	3.254887	0.0036
C	4.147335	4.551706	0.911161	0.3721
CointEq(-1)*	-0.763280	0.136444	-5.594085	0.0000

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel detaylar

Adı	Abdulaziz Abdulkadir
Soyadı	Jama
Date of Birth	20/09/1992
Telefon ve E-posta	+905522427944 Ajama2015@gmail.com
Uyruk	Somali
Dil	Somali (Ana dil) İngilizce yüksek seviye (yazma, konuşma, okuma,) Türkçe yüksek seviye (yazma, konuşma, okuma) Arapça orta (dinleme, konuşma)

Eğitim geçmişi

Üniversite	
Lisans derecesi	Bahir Dar Üniversitesi, Bahir Dar, Etiyopya; Temmuz, 2015 İşletme ve İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü
Yüksek lisans	Gaziantep Üniversitesi, Türkiye, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Bölümü
İş deneyimi	Öğretim Görevlisi, Jijiga Üniversitesi, 01/10/2015-10/10/2016

Referans

1. Doc. Dr. Mustafa METE. Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bolumu, Gaziantep University.
Mobile: +905325937889
Email: mete@gantep.edu.tr
2. Muhiyadin Muse, Öğretim Görevlisi, JiJiga Üniversitesi, İktisat Bölümü
Mobile: +251928050119
Email: muhiyadinhaji12@gmail.com